

HURUFİLİĞİ ÖN YARGIDAN ARINDIRMAK BAĞLAMINDA FERİŞTEOĞLU'NUN HİDAYETNÂME'SİNİN TETKİKİ VE NEŞRİ

Ar. Gör. Özer Şenödeyici*

Her gerçeğe, onun tam aksindeki gerçeği eklemelidir.
B. Pascal

ÖZET

Hurufilik, henüz hakkında pek az bilgi bulunan manevî sistemlerden biridir. Edebiyat tarihimizde önemli bir yer teşkil eden bu akım, şimdiye kadar menfî bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu olumsuz bakış açısının temelinde, bilimsel araştırmanın gereklerine ters düşen yaklaşımlar yatmaktadır. Çalışmada, Hurufilik hakkında bilinenlere katkı sağlayacak kimi görüşlere yer verilecektir. Hurufilik öğretisinin Anadolu'daki önemli isimlerinden Ferišteoğlu'nun Hidayetnâmesi bu anlamda tahlil edilecek ve kimi önyargılı hükümlere bu eserden hareketle yeni cevaplar aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hurufilik, Ferišteoğlu, Hidâyetnâme, Anadolu tarikatları, sayı mistikliği.

ABSTRACT

Hurufism is one of the moral systems that we don't have enough information about them yet. This movement that has an important place in our history of literature is evaluated by a negative point of view. In background of this negative point of view there are some approaches that are contradictory with scientific view. In this work there are some approaches that will contribute to Hurufism researches. Hidâyetnâme that is written by Ferišteoğlu who is one of the teacher of Hurufism will be analyzed and will be search new answers for biased thoughts.

Key Words: Hurufism, Ferišteoğlu, Hidâyetnâme, Anatolian religions, mysticism on numbers.

**

Hurufilik, Türklerin manevî hayatında derin tesirler bırakmış, Nesimî gibi sesinin tonu asırlardan sonra bile coşkunu kaybetmemiş bir şair ve ondan çeşitli derecelerde etkilenmiş birçok sanatkâr yetiştirmiş¹, günümüze ulaşan kimi inanç sistemlerine kimi akîdelerini miras bırakarak tarih sahnesinden çekilmiş², varlığın esrarını ve İslâmî kanunları sayılar ve harfler vasıtasıyla açıklamaya çalışan manevî bir sistemdir.

* Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

** Resim, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1143/2 numaralı yazmadan alıntılanmıştır. Resmin de içinde yer aldığı yazmadaki eser, Nesimî'ye izafe olunan Mukaddimetü'l-Hakâyık'tır. İnsan yüzünün (vech) resmedildiği şekilde, "Allah", "Muhammed", "Ali" ve "Fazl" sözcükleri yer almaktadır.

¹ Bu sanatkârlardan bazılarını bir alıntı ile yâd edersek: "Hurufî şairlerden Nesimî'nin birçok Bektaşî ve Alevî şairi etkilediği bilinmektedir. Refîî, Temennâyî, Usûlî, Kânî, Sarı Abdullah Çelebi, Penâhî, Muhyiddin Abdal, Akyazlı İbrahim-i Sâni, Yeminî, Gülbaba (Misâli), Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Rûh-i Bağdadî, Âşık Viranî, Ruşenî, Diyarbekirli Halilî, Muhibbî (Kanunî), Bâkî; Azerî şairlerden Habibî, Hakikî, Hataî (Şah İsmail), Hayreti, Muhiî, şair ve tarihçi Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, Mîr-i Âlem Celâl Bik gibi kişilerin Hurufilik etkisi altında kaldıkları belirtilmektedir (Ünver, 2003: 93)."

² "Hurufilik, asıl Anadolu'da yayılmış bulunan Bektaşîlik, Babalılık, Ahilik, Abdallık, Kızılbaşlık, Kalenderilik, Hayderilik gibi Batnî tarikatlar üzerinde etki yapmıştır (Levend, 1971: 180)."

Bu sistemle ilgili olarak yapılan çalışmaların, günümüzde yeterli olmadığı ve “Hurufilik” akımının lâyıkıyla bilinmediği göz önünde bulundurulduğunda, onu sanatsal etkinlerinde temel unsur olarak kullanan, çeşitli düzeylerde “Hurufî” etkisi taşıyan ve edebiyat tarihine mal olmuş birçok sanat eserinin de anlaşılamayacağı bir gerçektir. Bu husustan yola çıkarak konu hakkındaki literatüre göz attığımızda, “Hurufilik” akımı ile ilgili olarak bilimsel mantığa ters düşen kimi yargıların edebiyat tarihinde kendisine yer bulduğunu iddia edebiliriz. Çalışmamızda, neşrini yapacağımız metin başta olmak üzere, kimi tarihsel kaynakların da ışığında bu yanlışları gündeme getirmek ve “Hurufilik”i edebiyat ve inanç tarihi açısından ait olduğu yere oturtabilmek için kimi tetkikler ve tekliflere yer vereceğiz.

Konu ile ilgili olarak, öncelikle “Harflere ve sayılara dayalı Batınî yorumların yer aldığı eserlerin, Hurufilikle irtibatı nedir?” sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Çünkü sayılar ve harflerle ilgili her eseri, doğrudan doğruya adı geçen akıma mal etmek yanlış bir tutum olur. Bu noktada “içlem” ve “kaplam” açısından, sayı ve harflerle ilgili diğer Batınî değerlendirmeler ile Hurufiliğin mukayesesi gerekmektedir. Başka bir söyleyişle, sayı ve harf yorumuna dayalı eserleri Hurufiliğe mal etmeden önce, o eserin, kendine has bir tavrı ve anlayışı bulunan Hurufî teviller ile örtüşüp örtüşmediğini kontrol etmek, araştırmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Mukayeseye dayalı bu sınamada Hurufiliğin, harfler ve sayıları kullanan diğer Batınî akımları kapsamadığı, tam aksine, ilgili unsurları da bünyesinde barındıran “tasavvuf” kavramının içinde yer aldığını kabul ve teyit etmek gerekir³. Eski dünyada, harflerin ve sayıların ilahî sırları deşifre etmek amacıyla, gerek İslâm ve gerekse diğer dinlerin gnostik akımlarınca tekrar tekrar ele alındığı da bu sınama esnasında göz ardı edilmemelidir. Sözgelimi Bursalı İsmail Hakkı [ölümü M.1725]’ya ait olan aşağıdaki Batınî yorumu Hurufiliğe addetmek hatalı olur (Hacı Mahmud Ef. Yaz. / 2537: 23b-24a)”:

“**Hâ:**

Hudûs-ı ‘arşdur ki hamdün bi-‘hasbî’l-cismāniyye mertebe-i ūlāsıdur ve ‘arş-ı muhîṭ-i ecsāmdur, ‘aql-ı muhîṭ-i ecsāmdur. Ol muhîṭ-i ervāḥ olduğu gibi pes ikisi mir’āteyn muḳābilinde oldılar. Evvelün bâṭını ki kenz-i mahfîdür, ‘arşda zāhir oldu ve bu rūḫāniyet ve cismāniyet sâddî olup cemî‘-i eşyâda te’sîr eyledi. Egerçi ‘âlem-i ḫalk andan bî-ḫaberdür ki meger ki āgāhlık ḫuşûşından gele ‘irfān.

“**Hı:**

Ḥaberdür ki mertebe-i kürsiye nüzul itmişdür. Oradan taḫsîm olunmuşdur ve bu mertebeye tevellâ kavşeyn derler ki Ḥaḫ te‘ālānuñ bu mertebede iki altun na‘l ile tena‘‘ul itdügi ḫadıṣ-i şahîḫde vārid olmuşdur⁴.”

Yukarıdaki alıntıda harflerin, o harfle başlayan sözcüklere “remz” oldukları dikkati çekmektedir. Böyle bir izah biçimi, Hurufilerde de rastlanan bir yöntemdir; ancak Hurufilerin bu yöneme başvururken harflere yükledikleri anlam yukarıda verilenlerle örtüşmez. Bu durumu ispatlamak için Nesîmî’nin Fars alfabesindeki 32 harfe mukabil, bu harflerle başlayan

³ Bu açıdan biz, Hurufiliğin İslâm tasavvufu dışında bir tarikat, bir mezhep ya da bir din olarak düşünülemediğine kâniyiz.

⁴ Hâ: Sonradan peyda olan arştır ki hamdin cisim cihetiyle ilk mertebesidir ve cisimleri kapsayan arştır, cisimleri kapsayan arştır. O, ruhları kapsadığı gibi iki iki ayna karşılığında oldular. Birincinin içi gizli hazine (kenz-i mahfî)’dir, arşa kendini gösterdi, bu ruhaniyet ve cismaniyet perdelenip bütün eşyaya nüfuz etti.

Hı: Haberdür ki kürsî mertebesine inmiştir. Oradan bölümlenmiştir. Bu mertebeye iki yay ucunun yakınlaşması (tevellâ kavşeyn) derler ki Allah Tealâ’nın nu mertebede iki altın pabuç giydiği sahih hadiste gelmiştir.

beyitler ile inşa ettiği şiirinden (elifnâme), “hâ” ve “hı” harflerini karşılığını verdiği beyitleri alıntılatabiliriz (Ayan, 2002: 178):

“Hâ hayât irdi lebünden Hızır u ‘İsâ oldu hayy
Derd-mend ‘aşıkларуñ derdine oldu çoğ devâ

Hı haber-dâr olmayanuñ tahtını dîv aldı bil
Bî-haber oldu özinden şöyle kaldı عَجْزُهَا”⁵

Huruffler, harfleri yalnızca bir kavramın remzi olarak ele almazlar. Onları, kimi zaman tutarsız da olsa, çeşitli açılardan ve kendilerine has bir biçimde değerlendirirler. Onların tevillerinde, en azından Hidâyetnâme’den hareketle diyebiliriz ki, kendilerine özgü bazı esaslar dikkate alınmıştır.

Hurufflerin İslâm dünyası içinde yer edinmek ve propagandalarını yapmak için yoğun bir şekilde kullandıkları mevzuların başında, gizemli bazı hususları açıklığa kavuşturduklarını iddia etmeleri gelir. Huruf-ı mukattaa, ibadetlerin özü ve amacı, cennet, cehennem ve Şeytan gibi ilahî unsurların deşifre edilmeye çalışılması bunların başında gelir. Tevil yöntemlerinin başında, ele alınan ilahî unsurun parçalarından hareketle yirmi sekiz ve otuz iki sayısına ulaşmak gelir:

“İmdi bil ki Hâk Sübhânehu ve te‘âlâ on yidi rek‘at namâz senüñ üzerüñe farz eyledi, vaqtâ ki hâzarda muķim olasin ve on bir rek‘at namâz farz eyledi vaqtâ ki seferde olasin. Bîst ü heşt rek‘at olur ve daħi on biş rek‘at cum‘a günü farz eyledi çün on biş on yidi ile cem‘ idesin, sî ve dü olur⁶.”

Günlük on yedi rekat namaz farz olunmuştur. Seferde iken bu sayı on bire düşer. Bu ikisinin toplamı yirmi sekiz eder. Bu sayı Arap alfabesindeki harflere işaret eder. Cuma günü farz kılınan rekat sayısı on beştir. Bu sayıyı bir gün içinde kılınan farz rekatlarının sayısı olan on yedi ile toplarsak otuz iki eder. Bu da Fars alfabesindeki harf sayısıdır. Aynı zamanda bu sayılar, insanın yüzündeki hatların sayısı ve insan yüzünde karşılık bulan harflere de karşılık gelir. Tevillerde sayısal karşılıklar, yalnızca parçaların adedi ile elde edilmez. Arap harflerine sayısal karşılıklar verilmesine dayalı olan ebced (hesâb-ı cümel) de kimi zaman devreye girer:

“Bu ma‘nâ ola ki bîst ü heşt kelime ki maħşûşdur Muħammede ve sî ve dü kelime maħşûşdur Âdeme. Âdemüñ sî ve dü kelimesi Hatemüñ bîst ü heşt kelimesinden zâhir olur. Zîrâ ki pâ, çâ, jâ, gâ hesâb-ı cümelde sî ve dü’dür⁷.”

Huruffler sözcükleri, yalnızca onların kabuğunu oluşturan sesler ve harflere göre değerlendirmezler; onların anlamlarını da tevillerinde kullanırlar. Bu yorumlarda, temel Hurufî akîdelerine bağlı kalınarak bir kavrama neden o ismin verildiği izah edilir ki bu da

⁵ Hâ, dudağından hayat erişti, Hızır ve İsa canlandı. Dertli âşıkların derdine çok derman oldu. ,

Hı, haberdar olmayanın tahtını şeytan aldı, bunu bil, o kişi kendinden habersiz kaldı ve onlar âciz kaldılar.

⁶ Şimdi bil ki Allah Tealâ bir yerde sabit olduğun durumda on yedi rekat ve seferde olduğun durumda on bir rekat namazı senin üzerine farz kıldı. Yirmi sekiz rekat olur ve on beş rekat da Cuma günü farz kıldı, çünkü on beşi on yedi ile toplarsan otuz iki olur.

⁷ Anlamı budur ki yirmi sekiz harf Muhammed’e otuz iki harf Âdem’e mahsustur. Âdem’in otuz iki harfi, Hatem’in yirmi sekiz harfinden ortaya çıkar. Çünkü pâ, çâ, jâ, gâ ebced hesabında otuz ikidir.

harfler ve sayılar kadar, “semantik” bir yaklaşımın da bu akımda söz sahibi olduğunu göstermektedir:

“*Ve daği bil ki cum‘a gününe ‘haccü’l-mesâkin’ niçün dirler. Meşelâ hac ki tavâf-ı hâne-i Ka‘bedür. Şol sebebden ötürüdür ki ol hâne vech-i Âdem mişâlidür ve daği Âdemün nuṭkı mişâlidür ki haқиkatde Âdemdür ve daği Âdemün hilkat[i] mişâlidür ki anuñ vücûdudur*⁸.”

“*Pes nefis, zâhir-i vücûd-ı insân ola ve daği bil ki Rab besleyiciye dirler, anaya, ataya daği dirler. Ehl-i taşavvuf daği ve ba‘zı ‘ulemâ-yı zâhirden bunuñ üzerine dirler ki: Cemî‘-i eşyâyı perveriş eyleyici esmâ-yı hüsnâdur*⁹.”

Hurufî tevillerinin yapısını oluşturan bu yöntemler dikkate alındığında, bir fütüvvetnâme’den alıntıladığımız aşağıdaki metinde Hurufilerinkine benzer metotların, söz konusu edilen ritüeli (şedd bağlamak) açıklamak için kullanıldığı görülmektedir. Kutsal kabul edilen sayısal değerler; şeddin adına, bağlama, açma, salma ve getirme biçimine eşitlenmiş ve bu da “remz” ve “işaret” olarak nitelenmiştir. Yöntem olarak benzerlik bulunmasına rağmen, aşağıdaki metnin de biri Hurufî metni olarak değil, Hurufilikle yüzeysel bir teması olmuş metin olarak kabul edilmesi gerekir. Bir fark olarak, Hurufilerin, tek basamaklı bir sayı ile o sayıyı birler basamağında bulunduran çok basamaklı bir sayı arasında irtibat kurmadığını eklemek gerekir. Aşağıdaki alıntıda ise, yedi sayısı ve bu sayıya adet olarak karşılık gelen çeşitli unsurlarla birlikte “on yedi farz” ve “Kadir Gecesi’nin Ramazan’ın yirmi yedinci gecesi olması”nın da delil olarak verildiğini görmekteyiz (Hacı Mahmud Ef. Yaz. / 2982: 2a-2b):

“*Ey tâlib-i erkân-ı tariḳat! Bilgi ki şeddüñ yidi adı vardır ve yidi bağlaması vardır ve yidi açması var ve yidi şalması var ve yidi getirmesi var. Şöyle ki yidi yıldızdan, yidi gökden, yidi yerden, yidi a‘zâdan, yidi muşafdan, yidi fâtiḫadan, Kur‘ânun yidi adından, secdede yire gelen yedi a‘zâdan ve yidi kerre tavâf-ı Ka‘beden ve Şafâ ile Merve arasından yidi kerre segirmekden ve İsmâ‘îl -‘aleyhi’s-selâm- Şeytânı yidi taşla atmağdan ve nefis-i emmârenüñ yidi başından ve yidi tamudan ve yidi günden ve on yidi farzdan ve Kıadr Gicesi Ramazânun yigirmi yidinci gicesi olmağdan. Bunda remz ü işâret çokdur*¹⁰.”

Hurufilik konusunda Türkiye’de yapılan ilk çalışmaların, ardıllarına da sirayet eden olumsuz bir tavırla sunulması, konu üzerinde mesai sarf edenleri kimi önyargılarla karşı karşıya getirmektedir. Bu noktada da sorulması gereken soru şudur: “Bilimsel bir tavırla Hurufiliğe nasıl yaklaşılabilir?”

⁸ Şunu da bil ki Cuma gününe niçin “miskinlerin haccı” demişlerdir. Hac, Kabe evini tavaf etmektir. Şu sebeptendir ki o ev Âdem’in yüzü karşılığıdır ve Âdem’in konuşmasının temsilidir. Gerçekte Âdem’dir ve Âdem’in yaratılışının timsalidir; onun vücududur.

⁹ Böylece nefis, insan vücudunun dışı olur. Şunu da bil ki “Rab” besleyiciye derler. Anneye, babaya da derler. Tasavvuf ehli ve bazı âlimler bunun üzerine derler ki: “Bütün eşyayı besleyen Allah’ın güzel isimleri (esmâ-yı hüsnâ)’dır.

¹⁰ Ey tarikat erkânının talibi! Bil ki şeddin yedi adı vardır, yedi bağlaması vardır, yedi açması vardır, yedi salması vardır, yedi getirmesi vardır. Şöyle ki yedi yıldızdan, yedi gökten, yedi yerden, yedi uzuvdan, yedi kutsal kitaptan, yedi fâtiḫadan, Kuran’ın yedi adından, secdede yere gelen yedi uzuvdan, Kâbe’yi yedi kere tavaf etmekten, Şafâ ve Merve arasında yedi kere seğırtmekten, İsmail aleyhisselâmın Şeytan’ı yedi taş atmasından, nefis-i emârenin yedi başından, yedi cehennemden, yedi günden, on yedi farzdan, Kadir gecesinde Ramazan’ın yirmi yedinci gecesi olmasından. Bunda remiz ve işaret çoktur.

Bilimsel tavır, sosyal bilimler söz konusu olduğunda, var olanı yargılamak değil, tespit etmek esasına dayanır. Yapılan çalışmaların bir yoğunluk arz ettiği görüldüğünde, bunların birbirleri ile ilişkilerinden, ortak ve farklı yönlerinden hareketle bazı çıkarımlara ulaşılabilir. Ancak bu çıkarımlar, fetva verme, aforoz etme, dışlama, hakir görme gibi bilimsel mantığa ters düşen yollara saptığında, ortaya tarihsel gerçekliği çarpıtan sübjektif yargılar çıkar. İnanç esasına dayalı çeşitli yapılanmaların manevî yaklaşımlarını bir başka inancın hükümlerine göre değerlendirmek de bir başka tehlikeli durumdur. Çünkü herhangi bir inancın zihinsel süreçlerle izah edilmesine imkân yoktur. Yolun herhangi bir yerinde mutlaka kalbî melekelerin de devreye girmesi gerçeğinden hareketle, bir inanç nokta-i nazarından bir diğerini yorumlamaya çalışmanın bilimsellikten uzaktan yakından alâkası olmadığını söyleyebiliriz.

Konunun hassasiyetine binaen, yapılan birkaç kişisel değerlendirmeyi, Hurufilik hakkında söylenegelen yargıların da kaynağı olduğu için burada yâd etmekte fayda vardır:

Fuat Köprülü (1976: 330-331): “Hurufilik, başka birçok Batıniye itikatları gibi, neticede, Allah’ın Fazl Hurufî şeklinde tecellî ettiğine inanan bir meslektir; lâkin Hurufiler, bu *gülünç* neticeye vâsıl olmak için uzun birtakım mukaddimat ileri sürerler ki, Câvidan’dan başlayarak Ferišteoğlu’nun, Aliyyü’l-Alâ’nın, Hurufî şairlerinin eserlerine kadar bütün Hurufî edebiyatında onlara açık veya gizli bir surette tesadüf olunur... Bu bakımdan Hurufilik’i, *İslâm tasavvufu mukaddimatı üzerine pek acemice kurulmuş ve bu yüzden mütecanis bir felsefe sistemi hâlinde çıkarılarak, hiçbir felsefî ve ahlâkî kıymeti ihtiva edememiş çocukça bir akîdeler mecmuası sayabiliriz...* Celâleddin Rumî gibi *hakikî bir mutasavvıf* olan Yunus’un şiirlerinde bu gibi *çocukça* düşüncelere katiyen rastlanmaz.”

Abdülbâki Gölpınarlı (1989: 24): “Böyle bir inancı güdenler, ya gerçekten *bilgisiz, anlayışı kıt* kişilerdir; yahut bu yola yeni girmişlerdir, daha yoldadırlar; bir gün inkâra varacaklardır... Hurufiliği bütün manâsıyla tam bir Batınî din olarak kabul ediyor, şeriata uymak hususunda söylenen sözlerin bir *takıyyeden* ibaret olduğuna hükmeyleiyoruz.”

Kemal Edip Kürkçüoğlu (1985: XII-XIV): “Varlık bir muammadır, hayat bir muammadır, bu muammalar silsilesini çözmeye kalkan insan akli da bir muammadır. Nerede bir aldanan varsa orada elbette bir aldatan bulunacaktır. Koskoca Âdem ve cıpcılız Şeytan misali ortadadır. Çok yerde kandıran, ilk kanandır; inandıran da ilk inanandır. *Hele arada birtakım maksatlar, türlü gayeler de âmil olursa her zaman insanoğlunun zayıf damarını arayıp bulan nice nice Şeytanlar çıkacaktır.*”

Konu hakkında daha müspet bir yaklaşıma sahip olan Gibb’in Nesimî’yi değerlendirirken sarf ettiği manidar cümleler, Hurufilik bahsine şamil kılındığında daha geniş bir bakış açısı yakalanabilir. Bu cümleden olarak aşağıdaki alıntının bir çıkış noktası olarak alınması gerektiği kanaatindeyiz:

“*Türkler fanatik değildir; içlerinden sadece dinî görüşler üzerine istinat eden bir fırka çıkmamıştır. Zaman zaman ülkenin muhtelif bölgelerinde vuku bulan katliamlar gerçekte dinî bir husumetle olmayıp tamamen sosyal ve politik sebeplerledir. Eğer mağdurlar umumen bir mezhep, fırka ya da cemiyetin üyeleriyseler bu, dinin ve ırkın doğuda birbirinin yerini tutan kavramlar olmasından, dinin politik bir vasıta olarak kullanılmasından neş’et etmektedir. Bu tür insanlar her zaman tahrik etmek ve çileden çıkarmak istedikleri halkın dinî hisleriyle oynamışlardır. Fanatizmi hortlatmak için bu tür entrikaları zamanımızda da müşahade etmekteyiz. Cemiyet, sükûnet ve kanuna itaatten hoşnut kaldıkça otoritelerden herhangi bir*

tecavüze maruz kalmaksızın istediği dine ya da mezhebe tâbi olabilmektedir. Bu, bir kaide olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devam etmiştir. Şayet Nesimî'nin durumu buna bir tezat teşkil ediyorsa şu gerçeği hatırlatmak kâfidir sanırım: Nesimî, Türk devletinin sınırları dışında ve Araplar tarafından öldürülmüştür. Hurufîlerin Edirne'de katline sebep olan müftü de Türk değil, İran asıllı biridir (Gibb, 1998: 247).”

Hurufilik hususunda yapılan çalışmaların karşı karşıya kaldığı bir diğer problem, popüler kültüre hitap etme kaygısı taşıyan kimi çalışmalarda söz konusu akımın, onunla hiç alâkası olmayan kimi görüş ve akımlarla bağdaştırılmasıdır. Mevzu hakkında internet ortamında yapılacak bir tarama Hurufilik araştırmalarının sapmakta olduğu tehlikeli yolu gayet açık biçimde ortaya koyacaktır. Bu cümleden olarak Sabah Gazetesi'nde yayımlanan “Fatih’in Yaktığı Matrix Tarikatı¹¹” başlıklı yazıyı yâd etmek yeterli olacaktır. Ayrıca kimi *satirik* ve *marjinal* internet sitelerinde de konunun fazlasıyla çarpıtıldığı açıkça görülebilir.

Ferişteoğlu'nun Hidayetnâme'si, Hurufilik hakkında şimdiye kadar söylenen ve artık genel kabul görmüş olan kimi yargularla (Fazlî'nin uluhiyeti, ibadetlerin ortadan kaldırılması, İslâm'ın temel kurallarının reddedilmesi, matrixçilik vs.) taban tabana zıt bir görünüm arz etmektedir. Elimizdeki eserden -ki Hurufiliğin Anadolu'daki muteber kaynaklarından biridir- hareketle bahsi edilen kimi sorulara bir cevap arayışı içine girecek olursak, aşağıdaki sorulardan başlamamız gerekir. Asırlar öncesinden Ferişteoğlu, inandığı duyuş ve görüşün akidelerini ifade ederken, bu sorulara da cevap vermiştir. Hidayetnâme'den hareketle, Hurufilik hakkında şimdiye kadar söylenegelen kimi yanlışlara açıklık getirmeye çalışalım¹²:

1. Fazlullah Hurufî hakkında Hidayetnâme ne söylemektedir? Onun Tanrı'nın zuhuru olduğu fikri bu eserde işlenmiş midir? Ferişteoğlu, Fazlullah'ı nasıl görmektedir?

Hidayetnâme'de Fazlullah Hurufî “Fazlullâh, Hazret-i Sâhib-i Te'vîl, Hazret-i Fazl-ı Feyyâz” sıfatlarıyla anılmaktadır. Bu sıfatlarda herhangi bir uluhiyet ya da nübüvvet iddiası söz konusu değildir. Ferişteoğlu, Pîr'inin Kuran'ın sırlarını çözdüğünü ve bu sırları yayanların da seçkin insanlar olduklarını düşünmektedir:

“Şimdi ey Derviş! Bilesin ki bu anlayışlar ve manevî mertebeler talipte ortaya çıkmaz; ancak ilahî sözlerin ve peygamber hadislerinin tahkiki ile uğraşılırsa ve onların hikmetli sırlarına vâkıf ve hâkim olunursa bunlar zuhur eder. Hazreti Peygamber, bu gerçekleri ve marifetleri Kuran'ın yedinci neslinden, yani Fazlullah'ın feyzi ile keşfeden ve geri kalan canlılara yayıp saçanlar hakkında ‘Benden sonra onlar Allah indinde kederli olurlar.’ demiştir¹³.”

¹¹ Murat Bardakçı'nın kaleme aldığı bir dizi yazıdan oluşan bu incelemede Hurufilik kadar “Matrix” filminin de anlaşılmadığı görülmektedir. Yazı için “http://www.sabah.com.tr/ozel/matrix3615/dosya_3615.html [31 Mart 2007]” adresine bakılabilir.

¹² Cevapların, yalnızca Hidayetnâme'den hareketle verildiğini vurgulama gereği hissettik. Ferişteoğlu'nun diğer eserlerinde de bir farklılık olmadığı kanaatindeyiz. Bu vesileyle Ferişteoğlu'nun “Âhiretnâme” adlı eserinin de tarafımızca bir tebliğ ile tanıtıldığını belirtelim: Şenödeyici, Özer (2007), “Alevî-Bektaşî Eskatolojisi Açısından Ferişteoğlu'nun Âhiretnâmesi”, *II. Uluslar Arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, c. 1, s. 263-294. Âhiretnâme, Hidâyetnâme'ye nazaran daha fazla şöhret bulmuş olmalıdır ki bu eserin çeşitli kütüphanelerde otuzdan fazla nüshası bulunmaktadır. Eserin tenkitli neşri tarafımızdan hazırlanmaktadır.

¹³ İmdi ey derviş! Bil ki bu idrâkât ve bu ma'âmât tâlibe hâşıl olmaz, illâ şol vaqt hâşıl olur ki kelâm-ı ilâhî'nün ve ehadîş-i nebevî'nün tahkîkine meşgûl ola ve hikmet ü serâyirine vâkıf u muhtâli' ola ve daği şol tâ'ife ki bu ha'âyıkı ve bu ma'ârifî Kur'anun¹³ yidinci batnından, Fazlullâhuñ feyzi ile keşf eyleyeler ve girü kılan

Fazlullah, Ferišteoğlu'nun gözünde “zâhir âlimleri, tefsir imamaları ve ekâbir”den daha üstündür. Çünkü onlar, namazın sayısını Kuran’da bulamamışlardır. Fazlullah ise ilmi, keşfi ve Rabbanî feyz aracılığıyla bu sırta erişmiştir:

“Zâhir âlimleri, namazın sayılarını Kuran’da bulmamışlardır. Fakat son dönem âlimleri tayfasından Fazlullah; ilmi, keşfi ve Rabbanî feyz ile namazın sayılarını bulsa buna hiç şaşırılmamalıdır. Ona uymak demek farzı yerine getirmek demektir¹⁴.”

Görüldüğü üzere Ferišteoğlu Fazlullah’ı, sırlar keşfeden; bu nedenle diğer İslâm âlimlerinden üstün olan bir âlim, bir şeyh, bir müfessir ya da bir şârih olarak görmektedir. Fazlullah için, eserde “azze fazluhu ve celletü kelimetuhu” gibi ululama ibareleri kullanılmaktadır. Bunların da peygamberlik ya da ilâhlık ile ilgisi yoktur. Aynı eserde Muhammed Peygamber için “Hazret-i Risâlet, Resûl” gibi sıfatlar kullanılmakta ve adının geçtiği yerde zatı, kendisine mahsus selâmlama ile anılmaktadır. Hurufilerin de kendilerini Muhammed Peygamber’in ümmeti kabul ettiklerine, aşağıdaki pasaj bir kanıttır:

“Muhammed -salât ve selâm üzerine olsun- bütün nebilerin, en faziletlisi, en keremlisi ve en mükemmelidir ve bütün sırlarla gerçeklere vâkıf ve hâkimdir, bu nedenle şüphesiz yüzünü bu tarafa döndü ki...¹⁵”

Hidayetnâme’de Fazlullah’ın, Allah’ın zuhuru ya da elçisi olduğunu ifade eden en ufak bir ima bulunmamaktadır.

2. Hidâyetname’de ibadetlerin terk edilmesine dair bir emir ya da telkin bulunmakta mıdır? Hurufilik İslâm’dan ayrı düşünülebilir mi?

Hurufiler, İslâm dininin temel ibadetlerini 28 ve 32 rakamları çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır. Bunu yapmalarındaki amaç, sorumlulukları ortadan kaldırmak değil, kâinatta her şeyin takdir edildiği üzere sayısal bir karşılığının olduğunu ifade etmektir. Çünkü Hidayetnâme’ye göre 28 ve 32 harfin kapsamadığı nesnenin bulunması mümkün değildir¹⁶. Hurufiler, Kuran, ibadetler ve insan vücudunda 28 ile 32 rakamına tekâbül eden unsurlar arasında ilişki kurarak bunları bilmenin nefsi bilmekle aynı şey olduğunu savunurlar. İbadetlerin de, Kuran’ın da “insan”a, özellikle de insanın bedensel varlığına işaret eden remizler barındırdığını iddia ederler. Ferišteoğlu konuyu, Hidayetnâme’sinde “Nefsini bilen Rabbini bilir” hadisinden hareketle ele alır. “Nefs” Hurufilerde, diğer tarikatlarda görüldüğü gibi manevî ve muğlak bir kavram olarak düşünülmez. Ferišteoğlu’na göre, “nefs insanın zahiridir¹⁷.” Öyleyse varlığın maddî cihetini oluşturan nefsin bilinmesi gerekir. Çünkü onu tanımak ve bilmek Rabbi bilmek demektir. Ayrıca “Kitabını oku, bu gün, hesap görücü olarak

و اشوقا الي لقا اخواني يكونون من) بعددي هم عينزاتي عند الله

¹⁴ Pes bir tâ’ife-i ‘ulemâ-yı müte’ehhîrînden Fazlullâh, ‘ilmi ile ve keşfi ile ve feyz-i Rabbânî ile bu a‘dâd-ı şalât[ı] Qur’ânda eger bulsalar hiç garîb ü ‘acîb olmaya ve anlara mütâba‘at farz-ı ‘ayn ve ‘ayn-ı farz ola.

¹⁵ Çün Muhammed -şallallahu ‘aleyhi ve selem- mecmû‘-ı enbiyânuñ efdâli ve ekremi ve ekmelidür ve daği cemî‘-i serâyire ve haqâyıka vâkıf ve muţtalî‘dür, lâ-cerem yüzini bu mevzî‘a eyledi...

¹⁶ Çün mümkün degildür sî ve dü kelimeden gayrı nesne olmağ. Pes vücûd olmaya.

¹⁷ Bil ki nefis insânunñ zâhiridür. Delâ’il-i kaç’î ile cümlesinden birisi budur ki Hazret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- buyurur ki: (نفسك مطنتك فاروق بها) Ya‘nî, senünñ nefsunñ senünñ mürekkebündür. Ya‘nî, zâhir-i vücûd rûhuñ mürekkebidür ve bir yirde daği buyurur ki (لنفسك عليك حق فاروق بها) Ya‘nî, senünñ nefsinünñ senünñ üzeründe haqqı vardır. Aña şefkat ve yardım eyle, tâ za‘îf olmaya ve senden girü qalmaya

sen kendine yetersin (Kurân-ı Kerîm: 17/14).” ayeti de insanın fiziksel varlığını tam anlamıyla bilmekle kurtuluşa ereceğini ifade etmektedir.

Huruffiler, bedeni (nefsi) hiçe sayarak insanı tamamen ruhanî bir varlık olarak düşünmezler. Hatta bedeni, ilahî sırların ve bütün varlığın özü olan 28 ile 32'nin zuhur yeri olarak ruhtan üstün tutarlar. Feriştioğlu, bu açıdan Huruffiliğin diğer tasavvuf erbabından ne şekilde ayrıldığını şu biçimde izah eder: “*Melekler Âdem'in yüzüne secde ettikleri için 'Biz Âdem'in kıdemine secde ederiz.' dediler. Ey Hak talibi! Bil ki bazı zahir ve tasavvuf âlimleri şuna kesinlikle inanırlar ki Hazreti Âdem'e meleklerin secde etmesi, Âdem'e üflenen ilahî ruh sebebiyle oldu. Şu ayeti de delil olarak getirirler: 'Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın (Kuran-ı Kerim: 15/29).' Yani Hazreti Âdem'in yaratılışını gerçekleştirdim. Ardından Âdem'e kendi ruhumdan üfledim, daha sonra melekler Âdem'e secde ettiler. Yani onlar derler ki melekler ruh bedene girdikten sonra Âdem'e secde ettiler. Bu nedenle, Âdem'in secde edilen olması ruh sebebiyledir, beden sebebiyle değildir. Durum, zahir âlimlerinin düşündüğü gibi değildir. Secde edilen, Hazreti Âdem'in bedenidir, ruh değildir*¹⁸.” Bu bakış açısıyla, nefse eziyetle bedeni hakir gören ve ruhu ön plâna çıkararak düşünüşün yerini, cismi harflerin ve dolayısıyla Yaratıcı'nın zuhur yeri olarak kabul eden bir yaklaşım almaktadır. Feriştioğlu, konu hakkındaki izahı, yaratılış zamanına dönerek derinleştirir. Ona göre, meleklerin Âdem'e secde nedeni ne ise, Şeytan'ın onu reddetmesi ve secdeye kapanmamasının sebebi de odur. Nitekim Şeytan, kendisine kibrinin nedeni sorulduğunda, Âdem'in topraktan kendisinin ise ateşten yaratıldığını ve ateşin topraktan daha üstün olduğunu söyleyerek savunmasını yapar: “*Yani hakikat, gerçek ve sabit oldu ki secde edilen, Hazreti Âdem'in bedenidir, ruh değildir*¹⁹.” Allah, Kuran'da Şeytan'a yedi yerde “Niçin Âdem'e secde etmedin?” diye sorar. Bunun hikmeti ise, yedi rakamının insan yüzünde doğuştan bulunan yedi ilahî hatta (kıl kümesi) karşılık gelmesidir. Şeytan, bu ilahî hatları reddetmiştir²⁰.

Hidâyetnâme, insan bedeni -bilhassa yüzü-, ibadetler ve sayılar arasındaki mutabakatı göstererek varlık probleminde çözüm getirmeye çalışır. Bunu yaparken, İslâmî akîdelerin reddine değil yorumuna çaba sarf eder. İslâm'ın beş rûknünü oluşturan ibadetlerden şehadet getirme, namaz, oruç, Hac ve zekâtı; insan ve sayılar bağlamında değerlendirir. Bu ibadetlerin mutlaka yerine getirilmesi hususunda telkinlerde bulunur. Aşağıda Hidâyetnâme'den alınan ve bir “takıyye” olamayacak kadar samimiyete sahip olan telkinlerden örnekler bulunmaktadır:

Kelime-i şehâdet: “*Bir kimse şirkten ve küfürden dışarı çıkmak isteyip İslâm dinine girmek istese on parmağından müsebbiha (işaret) olanını kaldırsın ve 'Allah'tan başka*

¹⁸ Çün melâ'ikeler Âdemüñ yüzine secde eylediler. “Biz Âdemüñ kıdemine secde eylerüz.” Ey tâlib-i Hâk! Bil ki ba'zî 'ulemâ-yı zâhir ve ehl-i taşavvufdan muṭlaḳâ buña ḳâ'illerdür ki Ḥazret-i Âdem -'aleyhi's-selâm-mescüd-ı melâ'ike olduḡı rûḫ-ı ilâhî sebebiyle oldu ki Âdeme nefḫ oldu. Bu âyet birle istidlâl iderler kim (فاذا (اسوئته و نفخت فيه من روحي فقعوله ساجدين) Ya'ni, çün râst eyledüm Ḥazret-i Âdemüñ ḫilḳatini, ba'd ez-ân nefḫ eyledüm ol Âdeme kendü rûḫundan, ba'd ez-ân melâ'ikeler Âdeme secde ḳıldılar. Pes anlar eydürler ki çün melâ'ike Âdeme secde eylediler ki rûḫ cesede dâḫil olduḡundan soñra oldu. Pes Âdemüñ mescüd olduḡı rûḫ cihetinden oldu, cesed cihetinden olmadı. Böyle degildür ki 'ulemâ-yı zâhir taşavvur iderler. Pes mescüd, cesed-i Ḥazret-i Âdemdür, rûḫ degildür.

¹⁹ Pes taḫḳîḳ ve yaḳîn ve muḳarrer oldu kim ol mescüd, cesed-i Ḥazret-i Âdemdür -'aleyhi's-selâm-, rûḫ degildür.

²⁰ Nesîmî'nin bu anlayışı açık bir şekilde dile getiren bir beyti şöyle der (Ayan, 2002: 503):

Şeytândur ol kim şüretüne ḳılmadı sücüd
Şeytâna münkir olmışam inkâra düşmişem

tapacak yoktur, Muhammet Allah'ın elçisidir.' desin, muvahhid olsun, şirkten ve küfürden kurtulsun. Her kim ki onlardan birini dışarı çıkarırsa, şöyle yapmalı ki müsebbiha parmağını diğer on parmağı arasından dışarı çıkarsın. On yediyi on birden ayırsın ve kelime-i şehadet desin; böylece muvahhid olsun²¹."

Namaz: *"Şimdi gerçek, sabit ve beyan oldu ki Allah indinde ibadetle meşgul olmaktan daha önemli bir şey yoktur ve bütün ibadet meşguliyetleri içinde namazdan daha faziletlisi ve üstünü yoktur. İslâm temelleri içinde 'Kullukla küfrü birbirinden ayıran namazı terk edip etmemektir.' ve ayrıca 'Namazı bilerek terk etmek küfürdür.' Yani, her kim ki namazı bilerek, özürsüz ve bahanesiz terk ederse o kimse kâfir olur²²."*

Oruç: *"Şimdi ey Talip! Allah Tealâ bütün kullara Ramazan ayında oruç tutmalarını farz kılmıştır... Bu Ramazan, öyle bir aydır ki Kuran bu ayda indirilmiştir. Kuran meadı (ahiret) reddeder; mead Hazreti Allah'tır; Allah Tealâ yiyip içmez ve Kuran bu ayda indirilmiştir. Bu yüzden yememek ve içmemek bu aya mahsus oldu. Şöyle ki bir gün Ramazan'da orucunu yese, o bir gün karşılığında altmış gün ardı sıra, kesintisiz, aralıksız ve fasılasız oruç tutmak gerektir. Eğer bu altmış günün arasında birisini yerse, yine baştan başlamak gerektir²³."*

Hac: *"Hacca giderler ki Hac, Hazreti Âdem'in başının yaratılış yeridir ve 28 tavaf, yüz hatlarının adedince, onu da yerine getirirler. On dört farz ve on dört sünnet; yedi Hac tavafi ve yedi Umre tavafi farizadır²⁴."*

Zekât: *"Bil ki ey talip! İslâm'ın temel şartlarından biri de zekattır. Şerh Sahibi şöyle açıklamış ve izah etmiştir ki mahsulün on batmanından bir batman elbette vermek gerektir... Sonuçta bir kimse zekât vermezse müşrik olur²⁵."*

Durum böyleyken, tüm Hurufileri aforoz etmenin bir mantığı yoktur. Hurufilik İslâm'ın bir yorumudur. Başka coğrafyalarda, kendilerine bir peygamber ve bir kitap arayışı içinde olan Farsların farklı yollara sapmaları²⁶, din dışı uygulamaları dine mal

²¹ Bir kişi şirkden ve küfürden taşra çıkmak dilese ve dîn-i İslâma girmek dilese, gerekür ki on parmağından bir parmağın, müsebbihâdur, kaldura; bu kelime ki (لا اله الا الله محمد رسول الله) 'dur diye, muvahhid ola ve şirkden halâş bula. Pes her kişi andan birisin taşra çıkarsa şol tariğ üzere ki engüşt-i müsebbihâyı on parmağın arasından taşra getüre. On yidiyi on birden cüdâ eyleye ve kelime-i şehâdet diye, muvahhid ola.

²² İmdi muhakkağ u muqarrer ü mu' ayyendür ki ' indillâh, umür-ı ta' abbüdiden mühim-ter yokdur ve cemî'-i umür-ı ta' abbüdî içinde namâzdan efdal ü a' zam yokdur. Erkân-ı İslâmda ki (بين العبد والكفر ترك الصلوة) ve daği (من ترك الصلوة متعمداً فقد كفر) Ya' nî, her kişi kim namâzı kaşd ile terk eylese ' özsiz ve bahânesiz, ol kişi kâfir olur.

²³ İmdi ey tãlib! Hağ Te' âlâ cemî' kullara farz itmişdür ki mâh-ı Ramazân şâ'im olalar... bu mâh-ı Ramazân bir aydur ki Qur'an bunda münzel olmuşdur. Ya' nî, çün Qur'an redd eyler me' âda; me' âd, Hazret-i Hağdur ve Hağ Te' âlâ yimez ve içmez ve Qur'an bu ayda münzel oldu. Bu cihetden yimemek ve içmemek bu ayda maşşûs oldu. Pes eger şöyle ki bir gün Ramazândan şavm bâtil eylese ol bir gün ' ivazı altmış gün müte' âkıb ve mütevâtir ve mütevâlî ve bî-fâşıla oruc tutmak gerekür ve daği ol altmış günü müte' âkıb tutmak gerekür bî-fâşıla. Eger bu altmış günün arasında birin yirse, yine evvelinden başlamak gerekür.

²⁴ Pes hacca varurlar ki Âdemün başı hilâtinün mevz' idur ve bîst ü heşt tavâf, vech huţuţunuñ ' adedince, eyleyeler. On dört farz ve on dört sünnet, yidi tavâf-ı hac ve yidi tavâf-ı ' umre farizadur.

²⁵ Erkân-ı İslâmün bir rükni daği zekâtdur. Şâhib-i Şerh şöyle tebyin ü tevzîh eylemişdür ve buyurmuşdur ki galleden on batmândan bir batmân elbetde virmek gerekür... Pes bir kimse ki zekât virmedi, müşrikdür.

²⁶ Sözelimi, "Fazlullah Hurufî'den sonra İran topraklarında tutunabilen veya saklanabilenlerin dışında kalan bazı dervişler ülkelerini terk etmiş, bunların bir kısmı Hindistan'a gitmiştir. Hindistan'a gidenlerin başında Mahmud-ı Merdûd (Matrûd) gelmektedir. Hurufî önderlerinden sayılan Mahmud, İran kültürünün hakimiyetini

*etmek isteyenlerin Hurufî kisvesi altına gizlenmeleri ya da toplumsal örgütlenmeyi manevî birliktelikten üstün görenlerin propaganda malzemesi olarak Hurufiliği kullanmaları*²⁷; Anadolu'da sünnet ehline uygulamada oldukça yakın, ancak kimi olay ve olguları farklı biçimde yorumlayan bir Hurufiliğin kök saldığı gerçeğini gölgede bırakmamalıdır. Ferišteođlu'nun Hidayetnâme'si, Anadolu'da Hurufiliğin XV. asırda, en azından ibadetleri yerine getirmeyi telkin etmesi bakımından, sünnet ehline ne kadar yakın olduğunu ortaya koyan bir vesikadır.

Hurufiliğin, yüzleşmek zorunda kaldığı bir diğer mesele, onun diğer semavî dinlerden ne ölçüde tedahülde bulunduđudur²⁸. Bu noktada bir ölçüt konması için, öncelikle İslâm tasavvufunun teşekkül devrinden itibaren ne ölçüde diğer dinlerden tedahülde bulunduğunun saptanması gerekir. İsrailiyat'ın ve Hıristiyan gnostisizminin yalnız Hurufiliđi etkileyip diğer Batınî düşünüşleri teğet geçtiği, herhalde söylenemez. Sözü edilen iddialara bir de taraftar kazanma çabasını eklemek gerekir. Anadolu'nun "vatan" hâline getirilişı sürecinde, mevcut din, gelenek ve göreneklere hoşgörü ile yaklaşmanın ötesinde; yeni ile mevcut olan arasındaki müşterekleri ön plâna çıkaran akımların daha fazla taraftar toplaması ve daha büyük bir siyasî güç oluşturması da tarikatları bu yönde revizyona itmiştir. Ferišteođlu'nun da tavrı, hitap ettiği zümreye göre şekillenmiş olabilir. Zaten eserin Türk dili ile yazılması dahi, bu tavrı ortaya koymaktadır. Nitekim eserin mukaddimesinde müellif şöyle demektedir: "*Bu risalenin Türk dili üzerine bünyat edilmesinin nedeni bu ülkedeki taliplerin Farsçayı yeterince bilmemeleridir*"²⁹. Yani Ferišteođlu, bir öğretmen olarak, Anadolu Türklüğüne hitap ederken Hurufiliđi de Türk maneviyatını incitmeyecek bir surette tanıtmıştır. Her tarikatın bu biçimde biçimlendiği ve dallandığı rahatlıkla temaşa edilebilir.

İslâm tasavvufunun hoşgörü merkezli yaklaşımının yanında, yine tasavvufî düşünüşe ait bir başka yaklaşım da Hurufiliğin diğer inanışlarla münasebetlerine açıklık getirebilir. Tasavvuf terminolojisi içinde, bütün dinlerin aslının bir ve aynı olduğunu ifade eden "bî-rengî (renksizlik)" teriminin bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. "Belli bir mertebeye ulaşan mutasavvıf, bütün din mensuplarına aynı gözle bakar; çünkü hepsinin aslı birdir. Bütün dinlerde ve mezheplerde esas olan, söz konusu dinin renkleridir. Hallac'a göre insanlar kendi tercih ettikleri din üzere değil, kendileri için tercih edilen din üzere bulunurlar. İbn-i Arabî'ye göre Allah kendisinden başkasına ibadet edilmemesini ferman buyurduğu için, aslında ondan başkasına ibadet etmek mümkün değildir (Uludağ, 2005: 78)." Hurufiler de bu ıstılahın arkasına sığınarak propaganda yapma gereği duymuş olabilirler. Yine bu ihtimal gereğince Nesîmî, aşağıdaki ve onun benzerleri gibi beyitler meydana getirmiş olabilir (Ayan, 2002: 503):

Düşdüm hayâl-i zülfüne ey müttekî men
Tesbiha da' vet itme ki zünnâra düşmişem

savunduğundan Fazlullah'a ters düşmüştür. Ona göre Arap devri bitmiş, Acem devri başlamıştır. Mahmud, Hindistan'da Hurufiliğin bir şubesi sayılan Noktaviliği kurarak yaymıştır (Aksu, 1996: 409)."

²⁷ "Hurufiler, hatta bir aralık Fatih Mehmed II'nin sarayına kadar nüfuz ettiler. O kadar ki bizzat padişahın Hurufî fikirlerine duyduğu yakınlık ulemayı telâşa düşürdü. Vezir Mahmud Paşa'nın delâleti ve Fahreddin Acemî'nin nüfuzu ile Hurufiler, yakılmak suretiyle cezalandırıldılar (Huart, 1996: 599)."

²⁸ "Bektaşiler tarafından kullanılan Hurufî edebiyatının bu tarikatın ilk devirlerinde hem Müslümanları, hem de Hıristiyanları cezp etmiş olması ihtimaline de işaret edilmelidir; zira Hurufilerin harf ve adet nazariyesinin esasında Müslümanların olduğu kadar Hıristiyanların da gayet aşına oldukları akidelerin bir izahı verilmiştir (Huart, 1996: 599). "İslâmiyet'e olduğu kadar Hıristiyanlığa da önem verdiği için bu mezhebi iki din arasında mantıksız bir tevilden ibaret addedebiliriz (Pala, 1998: 193)."

²⁹ İ̇n risâle ber-zebân-ı Türkî bünyâd kerde şüd. Ez-berây-ı ân ki tâlibân-ı İ̇n buğ'a ber-zebân-ı Fârsî rüsûh tamâm ne-dâştend.

3. Hidayetnâme, temel ontolojik problemlere nasıl açıklık getirir? Harfler ve sayılar Tanrı mıdır?

Ferişteoğlu, varlığın harflerden ayrı düşünülmemeyeceğini ifade eder. Şöyle ki bütün varlığı besleyen, Tanrı'nın her biri bir başka sığata işaret eden güzel isimleridir (esmâ-yı hüsnâ); Bâsıt, Fettâh, Rezzâk gibi... Zaten "Rab" isminin "besleyici, baba" anlamına gelmesi de bu durumu kanıtlar. Bütün varlık, bu esmâ-yı hüsnânın bir isminin karşılığında zuhura gelmiştir. Bu isimlerin aslı ve hakikati 32 harftir. Hurufler, Arap alfabesindeki 28 harf ile Fars alfabesindeki 32 harf arasında bir ayırım gözetmezler. Bunlar aslında aynı değerdendir. Fars alfabesinde bulunup da Arap alfabesinde bulunmayan dört harf (pâ, çâ, jâ, gâ) karşılığında Tanrı, Araplara "lâmelif"i vermiştir ki bu harfin okunuşunda bulunan ve tekrar etmeyen dört harf, Fars alfabesinde bulunup da Arap alfabesinde bulunmayan dört harfe karşılık gelir³⁰. Huruflere göre ilk insan Âdem, Fars lisanı üzerine konuşmuştur. Bu yakıştırma Farıların, Araplara duyduğu millî özentinin bir tezahürüdür ve aynı derecede Türk manevî hayatına da tesir ettiği anlaşılmaktadır.

Yaratıcı'nın bütün güzel isimlerinin asıl kaynağı harflerdir. Onlar olmadan hiçbir güzel isim ve onun tecellisi olan hiçbir varlık zuhura gelemez. Eğer bu harflerden bir tanesi diğerlerinden ayrı düşünülse ilahî tezahür gerçekleşmez ve güzel isimler oluşmaz. Ferišteoğlu, Hidayetnâme'sinde çok açık biçimde ulaştığı neticeyi bildirir: "*Sonuçta varlığın Rabbi bu otuz iki harftir... Öyleyse Rab bu otuz iki harf olmalıdır*³¹." İnsanın, başta yüzü olmak üzere, her uzvu 28 ve 32 harfe karşılık gelecek biçimde bölümlere ayrılabilir. Eğer bir uzuvda hem 28 hem de 32 bulunmak istenirse, o zaman devreye farklı açılımlar girer. Sözelimi insan yüzünde hâl ve mahal itibariyle bulunan 28 ilahi hat sayısı 32'ye çıkarılmak istenirse İbrahim Peygamber'in sünneti üzerine saç ortadan ikiye ayrılır; ayırım sonunda başta beliren çizgiye "hatt-ı istivâ" denir. Bu şekilde saç hâl itibariyle iki ve mahal itibariyle iki sayısına işaret edebilir. Bu da dört sayısını verir ki bu sayıyı 28'e eklediğimizde 32 rakamına ulaşılabilir. Bu betimlemeden hareketle Huruflerin saçlarını ortadan ikiye ayırdıkları anlaşılabilir.

28 ve 32'nin kuşatmadığı bir nesne düşünülemez. Bütün varlığı bu harflerin zuhuru olarak görmek gerekir. Yaratıcı'nın insanda zuhur etmesinden murat olunan da bu anlayıştır. İnsan, bilhassa vech, 28 ve 32 harfin en iyi biçimde temaşa edilebileceği bir mevzidir. İnsanın kendi nefsinde bulunan Yaratıcı'yı görebilmesi için, Hurufî doktrinlerin ifşa ettiği sırlarla kendi vücuduna bakması gerekir.

Huruflerin Yaratıcı'yı insanda bulma yolları, diğer tarikatlardan temelde ayrılmaktadır. Yaratıcı; insanın, çoğu zaman bir aynaya teşbih olunan, gönlünde ya da manevî bir başka cihetinde değil doğrudan suretinde tecellî etmiştir. Harfler ya da harflerin sayısal değerlerine tekabül eden insan uzuvları, ilahî sıfatların, Kuran'ın ve ibadetlerin birebir dengidir. Her şeyde temaşa olunan 28 ve 32 rakamlarının bulunması ve bilinmesi yoluyla ki insan, gerçek bilgiye ulaşır, nefsini ve dolayısıyla Rabbini tanır; var oluş amacına ulaşarak aslına döner. Huruflerin, harc-ı âlem tevillerinin dışında Hidayetnâme'de geçen ve insanları ikna etmiş olduğu anlaşılan kimi tevillerine yer vermek, bu manevî sistemin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır:

³⁰ Ayrıca pâ, çâ, jâ, gâ harflerinin ebce hesabındaki sayı değerleri toplamı da 32'dir.

³¹ Netice budur ki Rabb-i mevcûdât bu sî ve dü kelimedür... Pes lâzım gelür ki Rab bu sî ve dü kelime ola.

“İnsanın gusul mahalli olan uzuvlarında; elinde, ayağında ve yüzünde 28 ile 32 harf zahirdir. O uzuvları yıkamak gerektir. Bu şekilde baktığımda elimi, ayağımı ve yüzümü 28 ile 32 ilahî harf karşılığında bölünmüş buldum. İlahî hat ve yazıyı bu beş uzuvdan başka uzuvlarda zahir görmedim. İşte bu nedenle 28’e karşılık gelen bu beş uzvu yıkamak gerekir. 28’e karşılık gelen namazı kılmak gerekir ve 28’e karşılık gelen Kuran’ı okumak gerekir. Kuran, o 28 harften oluşmuştur. O 28 harf bütün varlığı ve eşyayı kuşatır ve onu biçimlendirir³².”

“Parmaklar ve eklemler hikmeti ile namaz sayısının hikmetine vâkıf ve hâkim olasın. Şöyle ki her insanın elinin 14 eklemi vardır; şöyle ki iki elin 28 eklemi vardır. O 28 ilahî harfe uygun bir karşılıktır ve Kuran’ın aslıdır; Kuran o 28 harften oluşmuştur³³.”

“Sabah namazının meşhûd olması şu nedenledir ki Allah Tealâ namazın tamamını 32 harf karşılığında koydu. Öğle ezanının on beş kelimesini sabah ezanının on yedi kelimesine eklersen 32 olur. İlahî 32 ezeli, ebedî ve kadimî harf karşılığındadır ki bu da Kuran’ın aslıdır. Bir nedeni de şudur ki sabah ezanı 17 kelimedir ve kamet 11 kelimedir. İlahî 28 ezeli, ebedî ve kadimî harf karşılığındadır³⁴.”

“Ey gerçeklerin ve inceliklerin talibi! İlahî taat ve ibadeler Ahmed’in şeriatında ve Muhammed’in hükmü geçerli aziz dininde iki bayramdır. Birisine İyd-ı Fıtr derler ki Ramazan Bayramı’dır. İyd’in anlamı avdden gelir, yani iade etmek anlamındadır. Nitekim ibadetler ve taatlar ilahî sözler karşılığıdır. Çünkü taat, harf ve ilahî sözler karşılığında ikmâl olundu. Yine taatı baştan tutmak gerektir; nitekim bu iki bayramda taatlar ve ibadetler tamamlanır. Şu biçimde ki bayram namazında 12 tekbir almak gerekir; 7 tekbir ilk rekatta ve 5 tekbir ikinci rekatta almak gerek. 12 tekbir olur. 9 tekbir birinci hutbede ve 7 tekbir ikinci hutbede; bu iki hutbenin tekbirleri 16 tekbir olur. O 12 namazın tekbirleriyle 28 olur. Ayrıca iki rekât namaz daha kılmak ve iki hutbe daha okumak gerekir. İki namaz ve iki hutbe dört olur. 28 ile 32 olur³⁵.”

³² Vücûd-ı insânda şol a‘zâlar ki maḥall-i ḡusldur bîst ü heşt ve sî ve dü kitâbet iki elinde ve iki ayağında ve yüzünde zâhirdür. Ol ‘uzvları yumaḡ gerek. Pes nazâr eyledüm kendü elümi ve ayaḡımı ve yüzümü bîst ü heşt kelime-i Ḥudâ muḡâbilinde münḡasım buldum. Kitâbet ve ḡuḡut-ı ilâhî bu biş ‘uzvdan özge ‘uzvlarda zâhir görmedüm. Pes bu münâsebetle bîst ü heşt’i yumaḡ gerekdür, bu biş ‘uzvdur ve bîst ü heşt’i namâz kılmak gerekdür ve bîst ü heşt’i oḡumak gerekdür ki Ḥur’ândur. Ḥur’ân ol bîst ü heşt kelimededen mürekkebdür. Ol bîst ü heşt kelime ki mecmû‘-ı mevcûdât ve eşyâya muḡîḡdür ve muḡaşarırfdur.

³³ Parmaklar ve meḡsallar ‘adedi ḡikmetine ve namâz ‘adedleri ḡikmetine vâkıf ve muḡḡali‘ olasın. Şöyle ki her Âdemün elinün on dört meḡsali var. Şöyle ki iki elün bîst ü heşt meḡsali vardur. Ol bîst ü heşt kelime-i ilâhiye muvâfıḡ u muḡâbıḡdur ve aḡl-ı Ḥur’ândur ve Ḥur’ân ol bîst ü heşt kelimededen mürekkebdür.

³⁴ Bir vech daḡi budur ki namâz-ı şubḡ meşhûd olduḡı şol cihetdendür ki Ḥazret-i Ḥaḡ Te‘âlâ namâzuñ itmâmını sî ve dü kelime muḡâbilinde ḡodı. Zühr ezanınıñ on biş kelimesin şubḡ ezânınıñ on yidi kelimesine cem‘ idesin. Sî ve dü olur. Sî ve dü kelime-i ezeli, ebedî, ḡadîmî muḡâbilindedür. Bir vech daḡi oldur ki ezân-ı şubḡ on yidi kelimedür ve ḡâmet on bir kelimedür. Bîst ü heşt kelime ola. Bîst ü heşt kelime-i ḡadîm-i ilâhî muḡâbelesinde...

³⁵ Ey ḡâlib-i ḡaḡâyıḡ u daḡâyıḡ! Ḥâ‘at u ‘ibâdât-ı ilâhî şer‘-i Aḡmedîde ve dîn-i şerîf-i ḡayr-ı mensûḡ-ı Muḡammedîde iki ‘ıyddur. Birisine ‘İyd-ı Fıtr dirler ki ol Ramazân Bayramıdır ve birisine ‘İyd-ı Aḡḡıyye dirler, ol Ḥurbân Bayramıdır. ‘İyd ma‘nâsı ‘avddendür, ya‘nî, i‘âde itmek ma‘nâsınadır. Zîrâ ki ḡâ‘at u ‘ibâdât kelâm-ı tâmmât-ı ilâhî muḡâbilindedür. Çünkü ḡâ‘at kelime ve kelâm-ı ilâhî muḡâbilinde tamâmına irişdi. Yine ḡâ‘atı başdan ḡutmaḡ gerek. Bu iki bayramda ḡâ‘at u ‘ibâdât tamâm olur. Bu vech ile ki bayram namâzında on iki tekbîr itmek gerek. Şöyle ki yidi tekbîr evvelki rek‘atda ve biş tekbîr ikinci rek‘atda itmek gerek. On iki tekbîr olur ve ḡoḡuz tekbîr evvelki ḡuḡbede ve yidi tekbîr ikinci ḡuḡbede, bu iki ḡuḡbenün tekbîrleri on altı tekbîr olur ve ol on iki namâzuñ tekbîrleriyle bîst ü heşt tekbîr olur ve daḡi iki rek‘at namâz kılmak gerek ve iki ḡuḡbe oḡumak gerek. İki namâz ve iki ḡuḡbe dört olur. Bîst ü heşt ile sî ve dü olur.

“Öyleyse Âdem’in uzuvlarında, yüzünden daha şerif ve lâtif bir uzuv yoktur. Şu nedenle ki harfler ve ilahî sözlerin mahreci ve mazharıdır; bütün güzellik, hoşluk, alımlılık ve olgunluk, hepsi yüzündedir. Üstelik ilahî hatlar o yüzde apaçık belirerek oldukça güzel ve hoş biçimde mahallerinde kendilerini göstermişlerdir. Ayrıca âşıkların kalbini çalan da insanın yüzüdür³⁶.”

“Ey derviş! Bil ki altmış gün (kefaret orucu) şu nedenledir ki yıl on iki aydır. Bunlar on iki burç karşılığındadır ki her bir ay bir burca denk gelir. Her ayın aslı otuz gündür. Şöyle ki her burç otuz derecedir, her gün bir dereceye tekabül eder. Her derece altmış dakika, her dakika altmış saniyedir. Kısaca, her gün altmış dakika üzerine kurulmuştur. Her kim ki bir gün orucunu kasıtlı terk ederse, altmış gün o bir günün karşılığında oruç tutması gerekir... Bunun hikmeti şudur ki altmış 28 ve 32’nin toplamıdır³⁷.”

“Hasta üzerine, iyileşinceye kadar, oruç farz değildir. Şu nedenle ki hasta günden güne ahiret seferindedir. Ruh, onun bedeninde karar kılmaz ve sabit olmaz; ona oruç farz olmaz³⁸.”

Harflerin ve sayıların “Tanrı” olarak vasıflandırılmasının; Hallac ile şöhret bulan “ene’l-Hak” sözünün, tasavvuf camiasının türlü derunî izahatına karşılık Hurufilerce doğrudan doğruya Tanrı’nın ‘insan sûreti’nde tecellî ettiği biçiminde yorumlanmasının kimi çevrelerce hoş karşılanmadığı, tarihsel vesikalarda kayıtlıdır. Ancak hoşgörüsüzlüğün temelinde, mutlaka manevî güce istinat eden bir politik yaklaşımın bulunması dikkat çekicidir. Bir duyuş, manevî platformdan siyaset arenasına indiğinde, her halükârda rakibi olan diğer siyasî güçlerce dışlanır. Sonuçta kazanan, siyasî iktidara nüfuz edebilen ya da ona dediğini yaptırabilen taraf olur. Unutulmalıdır ki günümüzde dahi “din büyüğü, şeyh, mevlânâ, hakîm, molla, efendi” gibi sıfatlarla anılan, tarihe mal olmuş birçok şahsiyetin sıralanan vasıfları; bu şahsiyetlerin “propaganda”larını iyi yapan sadık müritlerce atanmıştır. Bu noktadan hareketle, Hurufî metinlerinin değerlendirilirken “benim” ya da “senin” inancının değil; bilimsel mantığın da gerektirdiği gibi “tarihsel gerçeklik”in esas alınmasını temenni etmekteyiz.

Metin

Hidayetname, Hurufiliğin Anadolu coğrafyasındaki en önemli isimlerinden biri olan ve akımın didaktik yönünü temsil eden Abdülmecid bin Ferište İzzeddin’e ait bir telif olup Anadolu Hurufiliğinin temel kaynaklarından biridir. Eser Hicrî 838 (M. 1434) yılında kaleme

³⁶ İmdi Âdemün ‘uzvlarında vechinden şerîf ü laîf ‘uzv yokdur. Şol cihetden ki kelime ve kelâm-ı ilâhînün mahrec ü mazharıdır ve cemî‘ -i hüsn ü cemâl ü firîbendegî ve kemâl, mecmû‘ [ı] yüzindedür ve daği huţû‘-ı ilâhî ol yüzde lâyiğ ü tâbân olup gayet-i hüsn ve gayet-i cemâlde vâki‘ olmuşdur ki cemî‘ -i mezâhirde muţaşarrıfdir ve daği ‘ aşıkıların kalbin rübüde eyleyen vech-i Âdemdür.

³⁷ Ey derviş! Bil ki altmış gün anuñ içündür ki yıl on iki aydır. On iki burc muķâbilindedür ki her bir ay bir burc muķâbilindedür. Her ayuñ aşlı oldur ki otuz gün ola. Şöyle ki her burc otuz derecedür ki her gün bir derece muķâbilindedür ve her derece altmış daķıķa ve her daķıķa altmış şaniyyedür, tâ ‘ âşire olunca şöyle muķarrer ve mu‘ ayyendür. Pes, her gün altmış daķıķa muķâbilinde vâki‘ olmuşdur. Pes her kişi kim bir gün şavmını kıasd ile terk eylese altmış gün ol bir günün ‘ ivaızı oruc tutmak gerekdür ve daği ol altmış gün bî-fâşıla müte‘ akıb ve mütevâtir tutmak gerekdür. Eger arada fâşıla vâki‘ olursa, yine başdan tutmak gerekdür.

³⁸ Haste üzerine oruc lâzım degıldür, tâ hoş olunca. Şol cihetden ki haste rüz-be-rüz cenâh-ı seferdedür ki âhîret seferin eyler, tâ şaħîh olmaya. Rûh anuñ bedeninde karar tutmaz ve muķîm olmaz, aña rûze lâzım olmaya.

alınmıştır (Aksu, 1996: 135). Eserden bahseden kaynaklar, onun Fazlullah'ın Muhabbetnâme adlı eserinin tercümesi olduğunu ifade ederler³⁹.

Metni, tespit edebildiğimiz şu iki nüshayı karşılaştırmak suretiyle verdik:

1. Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Şer'iyye / 1350, 1b-22a [metinde M kısaltması ile gösterildi]
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar / 9685, 53b-73a [metinde İ kısaltması ile gösterildi.]

İki eserin farklı nüshalardan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. M nüshasının ilk aşamada oldukça eksik ve kusurlu yazıldığı, ardından mukabele edilerek kusurların düzeltilmeye çalışıldığı dikkati çekmektedir. Düzeltmeler kırmızı renk kalemle yapılmıştır. İ nüshası, M'de yapılan düzeltmeleri ihtiva etmektedir ve M'ye nazaran daha sağlam bir nüsha olarak ön plâna çıkmaktadır. Hurufilerin çeşitli eserlerinde kullandıkları kimi kısaltmalar da İ nüshasında kullanılmıştır. Ancak, kısaltılarak şifrelenen sözcükler ve ibareler her zaman kullanılmamıştır. M nüshasında herhangi bir kısaltma ya da şifrenin kullanılmaması, bu iki nüsha arasında karşılaştırma yapılarak kısaltmaların doğru biçimde deşifre edilebilmesini sağlamıştır. Hurufilerin tevillerinde sıkça kullandıkları terimleri kısalttıkları ve bu surette bir kısaltmalar sistemi geliştirdikleri dikkatimizi çekti. Bunları, yapılacak Hurufî tetkiklerine kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle buraya aktarıyoruz:

HURUFÎ KISALTMALARI / ŞİFRELERİ [İ Nüshası]

Kısaltma	Eski Yazı	Transkripsiyon	Anlam
آدم	آدم	Ādem	Ādem, hem ilk insan ve ilk peygamber, hem de doğrudan “insan” anlamında kullanılmıştır
آلَيْهِ السَّلَام	عليه السلام	‘aleyhi’s-selām	Din büyüklerini ululamak için kullanılan “Ona selām olsun” anlamında Arapça ibare.
عَرْشِ نَامَةِ	عرش نامه الهی	‘Arş-nāme-i İlāhī	Fazlullah Hurufî'nin, sisteminin temel akidelerini anlattığı, Hurufilerin temel eserlerinden biri.
بِئْسَ وَ هَشْت	بیست و هشت	bīst ü hešt	Farsça yirmi sekiz rakamı. Hurufî tevillerinin bağlı olduğu rakamlardan biridir.
جُمُعَة	جمعه	cum‘ a	Cuma günü. “Ādem günü” olarak bilinmesi ve bu günde “Cuma namazı”nın kılınması nedeniyle tevillerde kendine yer bulmuştur.
چهارده	چهارده	çehārdeh	Farsça on dört rakamı. Çeşitli tevillerde, bilhassa namazla ilgili olanlarda sıkça geçer.

³⁹ Bir misal olarak İsmail Arıkoğlu'nun (2006: 13) Hidayetnâme hakkındaki değerlendirmesine yer verelim: “Fazlullah-ı Hurufî'nin Gürgan lehçesiyle yazdığı Muhabbetnâme'sinin güzel bir Türkçe tercümesidir... Ferišteoğlu'nun diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserde de büyük tasarrufları olduğu görülmektedir... Mütercim, yukarıda sıralanan unsurların sırlarına talip olanlar için söz konusu eseri Farsça'dan Türkçe'ye çevirdiğini belirtir.” Ferišteoğlu, eserinin Farsça mukaddimesinde eseri çevirdiğini değil, “Türkçe üzerine yazınat ettiğini” söyler. Zaten Fazlullah'ın eserleri dışında bir kaynağı olmayan Hurufîliğin, diğer müelliflerce yazılan eserlerinin Fazlullah'tan etkilenmesi gayet doğaldır. Ancak gerek eserin genel üslubu, gerek Fazlullah'tan 3. şahıs olarak övgüyle bahsedilmesi ve gerekse Ferišteoğlu'nun eseri hakkındaki mütalaası, Hidayetnâme'nin tercüme bir eser olarak kabul edilmesini imkânsız hâle getirmektedir.

ف	فضل	Fazl	Fazlullah Hurufi. Hurufliğin kurucusu.
ق تع	حق تعالی	Ḥaḡ te‘ālā	Allah tealā.
ط ط	خط	ḡaṭṭ, ḡaṭ	İnsan yüzünde bulunan kıl kümelerinin her biri. Bu kıl kümeleri sayısal olarak 28 ve 32’yi verecek biçimde açıklanır.
طس	خط استوا	ḡaṭṭ-ı istivā	Hurufilere göre insanın saçlarını ortadan ikiye ayırmasıyla meydana gelen düz çizgi.
و	حوّا	Ḥavvā	Âdem’in eşi. İlk kadın. Hurufiler, doğrudan “kadın” anlamında da kullanmışlardır.
ه	حضرت	ḡazret	Saygı amacıyla çeşitli din büyüklerine verilen sıfat.
ه ل	حضرت رسالت	Ḥazret-i Risālet	Resul-i Ekrem Muhammed Peygamber.
ه صائل	حضرت صاحب تأویل	Ḥazret-i Şāḡib-i Te‘vīl	Tevīl Sahibi Fazlullah Hurufi.
ه	هفده	hefdeh	Farsça on yedi rakamı. Bilhassa namazla ilgili tevillerde çokça geçer.
طوطی	خطوط الهی	ḡuṭṭ-ı ilāḡī	İlahî kıl kümeleri, ilahî harfler. İnsan yüzünde harflerin sayısal değerlerine karşılık gelen ilahî kıl kümeleri.
تی	الهی	ilāḡī	İlahî, tanrısal.
نسن	انسان	insān	İnsan, Âdem.
قن	قرآن	Ḳur’ān	Kuran-ı Kerîm.
پ	پانزده	pānzdeh	Farsça on beş rakamı. Bilhassa Namazla ilgili tevillerde sıkça geçer.
کے	رکعت	rek‘at	Rekāt, namazın bölümlerinden her biri.
من	صلوة	şalāt	Namaz. İslām dininin temel ibadetlerinden biri.
ص	صلی الله علیه و سلم	şallallāhu ‘aleyhi ve sellem	Muhammed Peygamber’i ululamak için kullanılan “Allah onun şanını yüceltsin” anlamında Arapça ibare.
سی	سی و دو	sī ve dü	Farsça 32 rakamı. Hurufi tevillerinin temelinde yatan iki rakamdan biri.
شانزده	شانزده	şānzdeh	Farsça 16 rakamı. Tevillerde geçer.
شیطان	شیطان	Şeyṭān	Şeytan. İnsanın bedenine secde etmediği için Tanrı huzurundan kovulan pis ve lânetli yaratık.
تعالی	تعالی	te‘ālā	Allah’ın adlarıyla birlikte kullanılan ululama sözcüğü.
وجه	وجه	vech	Yüz. Hurufilere göre Tanrı’nın insandaki zuhur yeri.
یازده	یازده	yāzdeh	Farsça 11 rakamı. Tevillerde geçer.

Hāzā Risāle-i Hidāyetnāme

بسم الله الرحمن الرحيم

Be-nām-ı Qādīm-i Lā-Yezāl ve ‘Alīm-i Müte‘āl (يعقول الذين كفروا لست مرسلأ قل كفي بالله)¹ ḥamd-i bī-ḥadd ve ṣenā-yı bī-‘add Ḥāzret-i Ḥālīkrā ki ez-berāy-ı izhār-ı zāt ve intişār-ı şıfāt. Cemī‘-i maḥlūkāt ve maşnū‘ātrā ber-ḥaṭṭ-ı istivā a‘lām-ı kelimāt-ı beyyināt ve āyāt-ı muḥkemāt-ı ḥod sāḥt. Kemā ḳālallāhu te‘ālā: (الرحمان علي العرش)² ve nidā-yı (اسجد والأدم)³ der-dād ve ḡalle⁴ la‘net ber-kerden, nefret ber-cebīn ḳā’il-i (انا خير منه) niḥād ve şalāt-ı zākiyāt ber-server-i enbiyā Muḥammed Muştafā -‘aleyhi efḳalü’ş-şalavāt ve ekmelü’t-taḥiyyāt ve ‘alā ālihi’l-emcād bādi yümnühü ve kerremühü.⁵

Ammā ba‘d bā‘iṣ-i in taḥrīr ve sebeb-i in taḳrīr ān būd ki ez-yārān-ı hem-dem ve hem-demān-ı maḥrem ṭālibān-ı şādīkān-ı dīnī⁶ ve ‘aşīkān-ı müsteḥaḳḳ-ı yaḳīnī⁷ ez-in faḳīr-i dā’i bende-i Fazl-ı Yezdān ‘Abdü’l-mecīd ibn Ferişte ‘İzze’d-dīn -işlahallāhu bi-şānihi- iltimās kerdend ki yek risāle cem‘ künem der-ma‘rifet-i zāt u şıfāt ve ma‘rifet-i Rabbü’l-erbāb. İn faḳīr iltimās-ı işānrā icābet kerd be-muḳteżā-yı (انا خير منه)⁸ niḥād ber-sebīl-i iḥtişār taḥrīr üftād ve egerçi muḥtaşarest feemmā [İ54a] in ḳatre [M2a] ez-baḥrīst ki hiç ḡavvāş ez-cevāhir ve le’ālī-i ān ne-mānd. (ولو ان مافي الارض من شجرة اقلام و البحر يمدّه من بعده سبعته ابحر مانفدت كلمات الله)⁹ Her kes ki in risālerā zabṭ küned ve istiḥzār nümāyed elbetde ki ü ‘ārif ber-mebde’ ve me‘ād-ı ḥod kered ve nefsi-i ḥod ve Perverdigār-ı ḥodrā be-dāned ve be-keḷām-ı ilāhī āşinā şevd ve esrār-ı ḥurūf-ı muḳaṭṭa‘ātrā vāḳıf kered ve be-sırr-ı ḥaşr u neşr ve be-sırr-ı ḳıyamet muṭṭalī‘ kerd ve diğēr sırr-ı şalāt ve Ka‘be ve be-sırr-ı şavm ve ḥacerü’l-esved der-yābed ve sırr-ı tavāfrā müşāhede küned ve be-dāned ki Ādem ü Ḥavvā çīst ve İblīs kīst ‘ilme’l-yaḳīn ve ‘ayne’l-yaḳīn müşāhede küned ve in risāle ber-zebān-ı Türkī bünyād kerde şud. Ez-berāy-ı ān ki ṭālibān-ı in buḳ‘a ber-zebān-ı Fārsī rüsūḥ tamām ne-dāştend ve in risāle Hidāyetnāme nām üftād ve ez-Perverdigār-ı ‘ālemiyān isti‘ānet ḥ‘āstem ki ez-ḥaṭā ve zelil nigāḥ dāred¹⁰ (انا علي)

¹ Kurān-ı Kerīm 13/43 : “İnkār edenler: «Sen peygamber değilsin» derler; de ki: «Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap’ı bilenler yeter.»”

² Kurān-ı Kerīm 20/5 : “Rahman arşa hükmetmektedir.”

³ Kurān-ı Kerīm 2/34, 7/111, 18/50, 20/116 : “Ādem’e secde edin.”

⁴ ḡalle : ḡallī M

⁵ Ebedî ve ezeli olan, her şeyi bilen Allah’ın adıyla. “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap’ı bilenler yeter.” Sonsuz şükür ve sınırsız sena, sıfatlarını yayan ve zatını izhar eden Yüce Yaratıcı’ya olsun. Bütün yaratıkları ve varlıkları kendisinin hatt-ı istivası, apaçık sözcüklerin işaretleri ve kesin ayetleri üzerine yarattı. Allah’ın sözüne göre: “Rahman arşa hükmetmektedir.” ve “Ādem’e secde edin.” nidasını gönderdi ve yarattığını lanetledi; “Ben ondan daha hayırlıyım.” diyene nefret saçtı. En güzel salāt ve en hayırlı dua Enbiyā Serveri Hz. Muhammed’e ve onun kutlu ailesi üzerine olsun.

⁶ dīnī : dīn M

⁷ yaḳīnī : yaḳīn M

⁸ “Ben ondan daha hayırlıyım.”

⁹ Kurān-ı Kerīm 31/27 : “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah’ın sözleri bitmezdi.”

¹⁰ Bu eseri yazmamın ve böyle bir beyanda bulunmamın nedeni, yakın ve içten dostların, dinin sadık talipleri ile Allah’ı yakın müşahede eden âşıkların bu duacı fakir ve Fazlullah’ın kulu olan Abdülmecid ibn Ferişte İzzeddin’dan Allah’ın marifetlerini ve onun zat ile sıfatlarını konu alan bir risale derlemesini istemeleridir. Bu

مايشاء قدير و بالاجابت جديد كتبتہ سوڈتہ في شهر ربيع الاول في تاريخ سنہ ثمانیة و ثلاثین و ثمانۃ مائتہ و السلام علي اهل التوفيق و اصحاب التصديق بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور الذي احلنا دارالمقامتہ من فضلہ لا يمسنا فيها نصب و لا يمسنا فيها لغوب)¹¹ (الكتاب انزلناه اليك لتخرج الناس من الظلمات الي النور)¹²

¹⁵ (هداك الله طريق الحق و الصواب) [M2b] Ey t̄alib-i šādīq-ı dīnī¹³ ve müteḥakkıq-ı yakīnī¹⁴ [M2b] fehm ü idrāk eyle ki Ḥaḡ te‘ālā insānı ‘ālem-i ḡaybdan ‘ālem-i šehādete [I54b] kendü ma‘rifet zuhūrı için getürmişdür. Kemā k̄alallāhu te‘ālā: (و ما خلقت الجنّ و الانس الا ليعبدون)¹⁶ Ya‘nī, “Cinn ü ins ben yaratdum¹⁷, illā beni bilmek için yaratdum.” dir ve ḥadīş-i ḡudṣī daḡi šāhiddür bu sırr üzerine ki: (كنت كنزاً مخفياً فاجبت اعرف فخلقت الخلق لا عرف)¹⁸ Ya‘nī, ben bir gizli genc idüm, sevdüm ki bilinem; ḡalḡı yaratdum, tā ki bilinem. İmdi ey t̄alib-i Ḥaḡ! Her kişi kim anuñ talebi ve ma‘rifeti Ḥaḡ talebinden ḡayrı olsa ve nefsi ma‘rifetden¹⁹ ḡayrı olsa anuñ talebi ‘abeş olsa gerekdür. Şöyle ki Ḥaḡ te‘ālā buyurur kim: (افحسابتم انما خلقناكم عبثاً و انكم الينا لا)²⁰ Ya‘nī, şöyle mi şanursuz kim, biz sizi ‘abeş yaratduḡ ve sizün ric‘atünüz bizden yaña degildür. İmdi istiḡfām, inkār içündür. Ya‘nī, biz sizi ‘abeş yaratmaduḡ ve sizün ric‘atünüz bizden yañadur, demek olur. (ولئن مّم اوقتلتم لالي الله تحشرون)²¹ Ya‘nī, eger siz ölürseñüz ve eger ḡatlı olursañüz, elbetde sizün me‘āduñuz ve maḡşerünüz Ḥazret-i Ḥaḡ te‘ālā ve teḡaddes. İmdi vaḡīfe²² ḡarīḡası budur kim bir nev‘ ile sülük eyleyeler, tā maḡşer aşlına vāşıl olalar. (من كان في هذه اعمى فهو في الاخرة اعمى و اضل سبيلاً)²³ Ya‘nī, her kişi kim bu dünyāda, bu idrākden ve bu müşāhededen kör olsa ve maḡşerini ve me‘ādını müşāhede itmeye, āḡiretde

fakir de onların söylediklerine uyararak ve “Ben ondan hayırlıyım” hükmünce bu kısa risaleyi kaleme aldı. Kısa olmakla beraber bu risale, hiçbir dalgıcın la’l ve cevherlerini bulamadığı denizin katresidir. “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah’ın sözleri bitmezdi.” Her kim ki bu risaleyi anlar ve hatırında muhafaza ederse; elbette ki o ârif kişi mebd ve meâdını idrak eder, nefsinin Yararıcı’nın kendisi olduğunu anlar, ilâhî sözleri daha iyi kavrar, “hurûf-ı mukattaa”nın sırrına vâkıf olur, kıyamet ve toplanıp dağılma hususlarından haberdar olur, hacerülesved, oruç, Kâbe ve namazın gizemin çözer, tavafın sırrını müşahede eder. Âdem ve Havva’nın ne olduğunu, Şeytan’ın kim olduğunu katî görüş ve kesin bilgi ile bilir. Bu risale Türk dili ile üzerine bünyat edilmiştir. Çünkü bu ülkenin talipleri Farsça’yı tam anlamıyla bilmezler. Bu risalenin adı “Hidayetnâme” konuldu. Âlemlerin Rabbi’nden dileğim, onu hata ve kusurdan koruyup gözetmesidir.

¹¹ Kurân-ı Kerîm 35/34-35 : “Bizden üzüntüyü gideren Allah’a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir. Bizi lütfuyla, temelli kalınacak cennete O yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk gelecek ve ne de usanç gelecektir.”

¹² Kurân-ı Kerîm 14/1 : “Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur’an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”

¹³ dīnī : dīn M

¹⁴ yakīnī : yakīn M

¹⁵ “Allah seni doğru ve hak yola iletsin.”

¹⁶ Kurân-ı Kerîm 51/56 : “Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır.”

¹⁷ metinde : yaratmadum M

¹⁸ “Ben, gizli bir hazine idim; bilinip tanınmak istedim ve bilineyim diye mahlûkâtı yarattım.”

¹⁹ ma‘rifetinden : ma‘rifetden M

²⁰ Kurân-ı Kerîm 23/115 : “Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”

²¹ “Ölseniz de, öldürülseñiz de Allah’ın huzurunda toplanacaksınız.”

²² vaḡīfe : ve ḡalīfe

²³ Kurân-ı Kerîm 17/72 : “Bu dünyada kalbi kör olan, ahirette de kör ve daha şaşkındır.”

daği kör olsa gerekdür. Bil ki bed-baht-ter²⁴ ve güm-râh-ter olsa gerekdür. Pes nâ-çâr sa‘ y u cidd ü cehd eylemek gerekdür, tâ bu mertebe-i ‘ aliyye ve menâzil-i [M3a] şeniyye aña hâşıl ola ve ma‘ rifet-i [İ55a] nefis ve ma‘ rifet-i Rabbü’l-erbâb aña hâşıl ola (من عرف نفسه فقد عرف)²⁵ Ya‘ nî, her kimse ki kendü nefsinı bilse, taḥkîk-i Ḥâlîkını bilür. Bunuñ gibi kimseye “insân” dirler ve illâ ki eger bu müşâhedeye ve bu idrâke irişmese ḥayvândan kem-terdür (اولئك كالا نعام بل هم اضلّ و اولئك هم الغافلون)²⁶ İmdi ey dervîş! Bil ki bu idrâkât ve bu maḥâmât ḫâlîbe hâşıl olmaz, illâ şol vaḫt hâşıl olur ki kelâm-ı ilâhîniñ ve eḫâdîş-i nebevîniñ taḥkîkine meşğûl ola ve ḫikmet ü serâyirine vâḫıf u muḫtâlî‘ ola ve daği şol ḫâ‘ife ki bu ḫaḫâyıkı ve bu ma‘ arıfî Ḳur‘ânıñ²⁷ yidinci baḫnından, Fazlullâhuñ feyzî ile keşf eyleyeler ve girü ḫalan maḫlûḫâta işâr u nişâr eyleyeler, Ḥâzret-i Risâlet anlarıñ ḫaḫḫında buyurmuşdur: (اشوقا الي لقا) و اشوقا الي لقا) ²⁸ Ey dervîş! Bil ki Ḥaḫ te‘âlâ ve teḫaddes kelâm-ı mecîd içinde buyurur ki: (ولا رطب ولا يابس إلا في كتاب مبين)²⁹ Ya‘ nî, ‘ âlemde yaş ve ḫuru yoḫdur, illâ³⁰ anıñ zikri Ḳur‘ândadır ve daği bir sûrede buyurur ki: (و كل شيء احصيناه في امام مبين)³¹ Ya‘ nî, her nesne kim vardır ‘ âlemde, anıñ ‘ adedi Ḳur‘ândadır ve bir âyetde³² daği buyurur kim: (و احصي كل شيء عدداً)³³ Ya‘ nî, her şeyi şayduḫ ‘ aded cihetinden. Bunuñ mişâli âyet çoḫdur. İmdi bu âyet-i ‘ aẓîmü’ş-şân ve celîlü’l-ḫadr ḫükmiyle gerekdür ki cemî‘-i umûr ve daği ‘ adedi³⁴ cemî‘-i eşyânıñ Ḳur‘ânda olsa gerekdür. İmdi muḫaḫḫaḫ u muḫarrer ü mu‘ ayyendür ki ‘ indillâh, umûr-ı ta‘ abbüdüden mühim-ter yoḫdur [M3b] [İ55b] ve cemî‘-i umûr-ı ta‘ abbüdü içinde namâzdan efḫal ü a‘ zâm yoḫdur. Erkân-ı İslâmda ki (بين العبد والكفر ترك الصلوة)³⁵ ve daği (من ترك الصلوة متعمداً فقد كفر)³⁶ Ya‘ nî, her kişi kim namâzı kaşd ile terk eylese ‘ özrsiz ve bahânesiz, ol kişi kāfir olur ve daği Resûl³⁷ -‘ aleyhi’s-selâm- buyurur kim: ḫâluhu ‘ aleyhi’s-selâm (اذا عاب عنكم عقل البعير فتشدد و هوفي الكتاب)³⁸ Eger devenüñ dizi bağı sizden yiterse, öyle gerekdür ki anı Ḳur‘ânda bulasuz. İmdi ḫariḫde bu ola ki namâz bu ḫariḫ üzerine mu‘ ayyendür ki on yidi rek‘ at farz ḫâzarda ve on bir rek‘ at seferde ve on biş rek‘ at cum‘ adadır. Ḳur‘ânda elbetde bulmaḫ gerekdür ve daği şabâḫ namâzı iki rek‘ at ve öyle namâzı dört rek‘ at ve ikindi namâzı dört rek‘ at ve aḫşâm namâzı üç rek‘ at ve yatsu namâzı dört rek‘ at, on yidi rek‘ at namâz ola. Bu ‘ adedi elbetde Ḳur‘ânda bulmaḫ gerekdür, tâ (و احصي كل شيء عدداً)³⁹ râst gele. İmdi ey dervîş ve ey ḫâlîb! Mecmû‘-ı ‘ ulemâ-yı zâhir⁴⁰ ve e‘imme-i tefsîr ve ekâbirler ki

²⁴ bed-baht-ter : bed-baḫtî M

²⁵ “Nefsinı bilen Rabbini bilir.”

²⁶ Kurân-ı Kerîm 7/179 : “İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha sapıktırlar. İşte bunlar gafillerdir.”

²⁷ Ḳur‘ânıñ : Ḳur‘ân

²⁸ “Benden sonra onlar, Allah indinde kederli olurlar.”

²⁹ Kurân-ı Kerîm 6/59 : “Yaşı kuruyu ki apaçık Kitap’tadır, ancak O bilir.”

³⁰ illâ : illâ illâ İ

³¹ Kurân-ı Kerîm 36/12 : “Herşeyi, apaçık bir kitabda saymışızdır.”

³² âyetde : yirde M

³³ Kurân-ı Kerîm 72/28 : “Ve her şeyi bir bir saymıştır.”

³⁴ ‘ adedi : ‘ aded İ

³⁵ “Kullukla küfrü birbirinden ayıran, namazı terk edip etmemektir.”

³⁶ “Namazı bilerek terk etmek, küfürdür.”

³⁷ Resûl : Resûl-i Ḥâzret M

³⁸ “Deve sizden ayrılıp kaybolursa, onu Kitap (Kuran)’da bulursunuz.”

³⁹ Kurân-ı Kerîm 36/12

⁴⁰ zâhir : zâhir ile M

gelmişlerdür, Qur'anda icmâlen bu âyeti bulmuşlardır⁴¹ ki: (اقموا الصلوة و آتوا الزكوة)⁴² Ya' nî, namâzı kıluñ ve zekâtı virüñ; lâkin 'aded-i rek'at ve bu tertîb ki ehl-i İslâm ortasında vaz' olunmuşdur⁴³, Qur'anda hiç ma'lûm eylemediler. İmdi 'ulemâ-yı zâhir a'dâd-ı şalâtı Qur'an-ı 'azîmde bulmamışlardır. Pes bir tâ'ife-i 'ulemâ-yı müte'ehhîrînden [M4a] Fazlullâh⁴⁴, 'ilmi ile ve keşfi ile ve feyz-i Rabbânî ile bu a'dâd-ı şalât[1] Qur'anda eger bulsalar hiç ğarîb ü 'acîb⁴⁵ olmaya ve anlara mütâba'at farz-ı 'ayn ve 'ayn-ı farz ola. (فوق كل ذي علم عليم)⁴⁶ [M56a])⁴⁶ İmdi ey tâlib-i haqîqat! Bil ki maqşûd-ı küllî ve maqlûb-ı yaqînî oldur ki haqâyıq-ı kelâm-ı ilâhî zuhûr eyleye ki: (ليس وراء الله المشتى)⁴⁷ İmdi bil ki Haq subhânehu ve te'âlâ on yidi rek'at namâz senüñ üzerüne farz eyledi, vaqtâ ki hâzarda muqîm olasın ve on bir rek'at namâz farz eyledi vaqtâ ki seferde olasın. Bîst ü heşt rek'at olur ve daği on biş rek'at cum'a günü farz eyledi çün on biş on yidi ile cem' idesin, sî ve dü olur. Bu cum'a⁴⁸ didükleri bu i'tibâr iledür ki hefdeh ile pânzdehi cem' idesin, sî ve dü görine⁴⁹ vech-i Âdem muqabelesinde (علم آدم الاسماء كلها)⁵⁰ nuñ sırrı zâhir ola. İmdi be-haqîqat Kur'anuñ ki aşlı ki bîst ü heşt harfdür ki Qur'an andan mürekkebdür. Eger bu bîst ü heşt harfüñ bir harfini Qur'andan iħrâc eyleseler, Qur'an kendü hâli üzerine qalmaya ve müteğayyir ola ve daği maqşûd ki Qur'andan ma'nâdur, fevt ola. Ol bîst ü heşt kelime ki Qur'anuñ aşlıdur, bunlardır: (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم اب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ي) Eger sâ'il su'al itse ki: [M4b] lâmelif hesâba gelmedüğü niçündür? Cevâb oldur ki: lâm elif bir harfdür, nitekim hadîsde vârid olmuşdur ki (لام الف حرف واحد قد انزل الله تعالى علي آدم ومع سبعون)⁵¹ Cebrâ'îl indürdi yitmiş biñ melâ'ike bile indi. Her kimse ki lâm elife imân getürmeye, Âdeme inen kitâblara münkir oldu⁵². Ben andan bî-zâram ve ol benden. Bu bahş söylense⁵³ gerek inşâ'allâhu [İ56b] te'âlâ. İmdi ey tâlib bu bîst ü heşt kelime ki Qur'anuñ aşlıdur on dört kelime sûrelerüñ evvelinde gelmişdür. El-Bağara sûresinden tâ Nûn ve'l-ğalem sûresine varınca on dört kelimedür ğayr-ı mükerrer ve ol on dört kelime budur: (ال د ك ه ي ع) Bu on dört kelimenüñ telaffuzından üç kelime daği zâhir olur ğayr-ı mükerrer; elifden fî, şâddan dâl, nûndan vâv. Şöyle ki bu üç harf ol on dört harf ilen on yidi harf olur⁵⁴. On yidi rek'at şalât-ı hâzar anuñ 'adedinedür. Muṭâbıḳ u muvâfıḳdur⁵⁵ ve daği on bir rek'at namâz ki seferde kıılınur bu on bir kelime-i müteşâbih 'adedinedür ve ol budur: (ب .غ ض ش ز ذ خ ج ث ت) Dört kelime daği ğurûf-ı 'Acemîdür kim Tevrîtde ve İncilde ve Zebürda gelmişdür ve Pârsî lisânında gelür, [M5a] ammâ 'Arab dilinde gelmez. Ol dört kelime budur: pā, çā, jā, gā. Çünki bu dört kelimeyi ol on bir kelime-i 'Arabî-i mankûṭ birle cem' idesin, on

⁴¹ bulmuşlardır : bilmişlerdür M

⁴² Kurân-ı Kerîm 2/43 : “Namazı kılın, zekatı verin.”

⁴³ olunmuşdur : olmuşdur M

⁴⁴ Fazlu'l-lâhuñ : Fazlu'l-lâh M

⁴⁵ hiç ğarîb ü 'acîb: hiç ü 'acîb İ

⁴⁶ Kurân-ı Kerîm 12/76 : “Her ilim sahibinden üstün bir bilen bulunur.”

⁴⁷ “Allah'tan başka yardımcı olmadı.”

⁴⁸ Bu cum'a : cum'a İ

⁴⁹ görine : görünür M

⁵⁰ Kurân-ı Kerîm 2/31 : “Adem'e bütün isimleri öğretti.”

⁵¹ “Allah, Âdem'e yetmiş bin melek ile birlikte tek harf olan lâmelifi indirdi.”

⁵² oldu : olur M

⁵³ söylense: söyleşmeye (M'deki metnin sahh kaydında ise *söylense* ve *söyleşmek* ibareleri bulunmaktadır.)

⁵⁴ on yidi harf olur : İ'de atlanmış.

⁵⁵ muvâfıḳdur : muvâfıḳ M

biş olur. On biş rek‘at cum‘a namâzı bunuñ ‘adedince dūr. Cum‘a günü yevmü’l-mezīd olduğı bu cihetden olur⁵⁶. Bu dört kelime ziyāde oldu bīst ü heşt kelime üzerine. Cum‘a bu i‘tibār iledür ki bīst ü heşt kelime ve sī ve dü kelime bu günde cem‘ oldu. Cum‘a Ādem günü olduğı bu vech iledür, aḥbārda gelmiş dūr ki Ādem Fārsī lügatiyle mütekellim olmuş dūr. Kelām-ı Fārsī sī ve dü’ dūr. sī ve dü tamām bu dört ḥarf ile olur ve daḥi iki ḥuṭbe ki cum‘a güninde oḳınur⁵⁷, biri ṭavīl ve biri ḳaṣīr. Tavīl, bīst ü heşt kelime-i Muḥammediyye muḳābilinde ve ḳaṣīr, dört kelime-i ‘Acemiyye muḳābilindedür ve daḥi [İ57a] ṣemṣīr tutmaḳ kināyet dūr bundan ki bu gün Ādem günidür ve Ādem ṣol⁵⁸ kimsedür ki melā’ikeler anuñ ḥaḳḳında eyitmişler dūr ki (تجعل فيها من يفسد فيها و يفسك الذمّا)⁵⁹ Ya‘nī, bir kimseyi ḥalḳ itmek dilersin ki fesād ve sefk-i dimā eyleye. Ya‘nī, ṣemṣīr ki ālet-i fesād ve sefk-i dimādur, delālet eyleye Ādeme ki bu gün Ādem günidür ve daḥi Resūl⁶⁰ -‘aleyhi’s-selām- Ādemüñ ṣālīḥ oḒludur. Ḥaḳ ile atanuñ mīrāsı ṣālīḥ oḒluna iriṣür. Bu cihetden buyurur ki: (انا رسول بالسيف)⁶¹ Ya‘nī, ben resūlem ṣemṣīr ile. Çün ḥaḳīḳaten Ādem oḒludur ve bil ki Ḥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- buyurmuş dūr ki (آدم و من دونه تحت لواء يوم القيمة)⁶² Ya‘nī, Ādem ve Ādemüñ [M5b] oḒlanları benüm ‘alemüm altında ola Ḳıyāmet güninde. Bu ma‘nā ola ki bīst ü heşt kelime ki maḥṣūṣ dūr Muḥammede ve sī ve dü kelime maḥṣūṣ dūr Ādeme. Ādemüñ sī ve dü kelimesi Ḥatemüñ bīst ü heşt kelimesinden zāhir olur. Zīrā ki pā, çā, jā, gā hesab-ı cümelde sī ve dü’ dūr. Eger sā’ il su’āl itse ki, çün Resūl Ḥazreti⁶³ -‘aleyhi’s-selām- buyurur ki: (بعيث بجوامع الكلام)⁶⁴ Ya‘nī, ben meb‘ūs oldum cemī‘-i kelimeyle ve cemī‘-i kelime sī ve dü’ dūr. sī ve dü bu dört kelime-i ‘Acemī ile tamām olur. Ḥazret-i Risāletüñ diline⁶⁵ bu dört kelime cārī olmadı. Kelām-ı ‘Arabīde bu⁶⁶ dört kelime-i ‘Acem gelmedi. Pes cevāmī‘ü’l-keḷām ne i‘tibār ile ola? Cevāb budur ki cevāmī‘ü’l-keḷām ol⁶⁷ cihetdendür ki Ḥaḳ te‘ālā buyurur ki (ما ننسخ من آيته اونسها نأت بخير منها او مثلها الم تعلم ان الله علي كل شئ قدير)⁶⁸ Ya‘nī, ol ki biz nesh eylesür bir āyetden yāḥod [İ57b] ferāmūṣ eylesür ol āyete, bir āyet virdüm anuñ ‘ivāzında saña ki andan yigrek ola yā anuñ miṣli ola. İmdi ol dört ḥarf-i ‘Acemi saña virmedüm, anuñ ‘ivāzı saña lāmelif virdüm. (و اذا بدلنا آيته مكان آيته)⁶⁹ Ya‘nī, bir āyet bir āyete tebdīl eylesür ki lāmelif altı ḥarfdür. Lām üç ḥarfdür ve elif üç ḥarfdür. Bī-tekrār dört ḥarf olur. Ṣol cihetden ki elif iki ve lām iki ve mīm bir ve fī bir. Çünki bir elif ve bir lām tekrār ṭarḥ idesin, dört ḥarf kalur bī-tekrār. Ol dört ḥarf-i ‘Acemīnüñ ‘ivāzı geldi, tā Ḥazret-i Risālet cevāmī‘ü’l-keḷām ola ve daḥi bil ki cemī‘-i umūr-ı ta‘abbūdīnüñ efdali ṣalāt dūr. Ṣalāt mevḳūfdur vuzūya. Vuzū mevḳūfdur

⁵⁶ cihetden olur : cihetdendür M

⁵⁷ cum‘a güninde oḳınur : oḳınur cum‘a güninde M

⁵⁸ ṣol : ṣöyle M

⁵⁹ Kurân-ı Kerīm 2/30 : “Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?”

⁶⁰ Resūl : resūl-i Ḥazret

⁶¹ “Ben kılıçlı elçiyim.”

⁶² “Ḳıyāmet gününde Ādem ve ondan gelenler sancaḒım altındadır.”

⁶³ Resūl Ḥazreti : Resūl-i Ḥazret M

⁶⁴ “Ben kelimeleri toplamak için gönderildim.”

⁶⁵ Ḥazret-i Risāletüñ diline : Ḥazret-i Risālet dilinde M

⁶⁶ bu : İ’de yok

⁶⁷ ol : bu M

⁶⁸ Kurân-ı Kerīm 2/106 : “Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah’ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?”

⁶⁹ Kurân-ı Kerīm 16/101 : “Bir ayetin yerini başka bir ayetle deḒiṣtirdiğimizde ...”

[M6a] şuya ve toprağa ve Şeytân-ı la‘în ü merdûd u matrûd bu cihetden oldu ki âb u hâke inkâr itdi. Kavlulu te‘âlâ: (قوله تعالى يا ابليس ما منعك ألا تسجد لما خلقت بيد مي استكبرت ام كنت من العالمين)⁷⁰ Ya‘nî, Haḫ te‘âlâ dir ki: “Yâ İblîs! Ne mâni‘ oldu saña ki secde eylemedüñ şol nesneye ki yaratdum ben iki elümle? Tekebbürlük mi eyledüñ, yâhod yücelerden mi olduñ?” İblîs-i la‘în cevâbında eydür ki: “Ben yigregem âdemden,⁷¹ şol cihetden ki beni âteşden yaratduñ ve anı toprağdan yaratduñ. Âb u hâk ne nesnedür ki ben aña secde idem?” Çün âb u hâke haḫâret göziyle baḫdı, âb u hâke⁷² inkâr eyledi. Pâklük âleti hod bu iki nesneyledür. Evvel âbdur. Eger [İ58a] âb olmasa hâkdür. (قوله تعالى فان لم تجدوا ماءً فتيّموا)⁷³ Çün İblîs âb u hâke⁷⁴ inkâr eyledi, pes neces ḫaldı. Düşmen-i Hudâ oldu ve ḫalîfe-i Hudânuñ daḫi düşmeni oldu. (أنا المشركون نجس)⁷⁵ Anuñ içün Hudânuñ daḫi dostı şol kimsedür ki ḫahâret birle ola. (و الله يحبّ التّوايين و يحبّ المتطهّرين)⁷⁶ ve ḫahâret mevḫûfdur âba ve hâke. İmdi ḫahâretde farz budur ki iki eli ve iki ayaḫımı ve yüzünü yuya ve başa mesh ide. Cemî‘-i ‘uzvda yumaḫ bu biş ‘uzvdur. Eger şöyle ki vuzû bâḫıl ola fi‘lden veyâ harekeden, yine bu biş ‘uzvı yumaḫ gerekdür. Vech-i ḫikmet bunda budur ki vuzû namâz içündür. Sî ve dü rek‘ atdur. Namâz, ḫazarda ve seferde bîst ü heşt’dür ve namâzda Qur‘ân oḫumaḫ gerekdür ki mürekkebdür bîst ü heşt kelimeden. Vücûd-ı [M6b] insânda şol a‘zâlar ki maḫall-i ḫusldur bîst ü heşt ve sî ve dü kitâbet iki elinde ve iki ayaḫında ve yüzinde zâhirdür. Ol ‘uzvları yumaḫ gerek. Pes nazâr eyledüm kendü elümi ve ayaḫımı⁷⁷ ve yüzümü bîst ü heşt kelime-i Hudâ muḫâbilinde münḫasım buldum. Kitâbet ve ḫuḫûḫ-ı ilâhî bu biş ‘uzvdan⁷⁸ özge ‘uzvlarda⁷⁹ zâhir görmedüm. Pes bu münâsebetle bîst ü heşt’i yumaḫ gerekdür, bu biş ‘uzvdur ve bîst ü heşt’i namâz ḫılmaḫ gerekdür ve bîst ü heşt’i oḫumaḫ gerekdür ki Qur‘ândur. Qur‘ân ol bîst ü heşt kelimeden mürekkebdür. Ol bîst ü heşt kelime ki mecmû‘-ı mevcûdât ve eşyâya muḫîḫdür ve mutaḫarrıfdur. Mecmû‘-ı zerrât-ı kâ’inât ol bîst ü heşt ve sî ve dü kelime üzerine maḫlûkdur. Pes her kimse ki bu sî ve dü kelimeye ḫaḫîḫatle ‘ârif olmadı, şöyle [İ58b] ki ḫazret-i Risâlet -‘aleyhi’s-selâm- buyurur ki: (من لم يؤمن سرّ الحروف فهو ضالّ و مضلّ)⁸⁰ Ya‘nî, her kimse ki ḫurûfuñ esrârını bilmese, ol kimse güm-râhdur ve güm-râh günindedür ve bir ḫadîsde daḫi buyurur kim: (من لم يؤمن بالحروف وهي تسعته و عشرون حرفاً لا يخرج من النار ابداً)⁸¹ Ya‘nî, her kimse ki bu yigirmi ḫoḫuz ḫarfe imân getürmese, ebeden cehennem odından ḫıḫmaya. (نعذو بالله من سخط الله و غضبه)⁸² İmdi ey ḫalîb-i ḫaḫîḫat, bil ki emr-i ilâhî şöyledür ki namâzda elbetde yüzi Ka‘be ḫarafına eylemek gerek. (قول وجهك شطر المسجد الحرام و حيث ما كنتم فولوا وجوهكم شطره)⁸³

⁷⁰ Kurân-ı Kerîm 7/12 : “Allah, «Sana emrettiğim halde, seni secdeden alıkoyan nedir?» dedi, «Beni ateşten onu çamurdan yarattın, ben ondan üstünüm» cevabını verdi.”

⁷¹ âdemden : andan M

⁷² hâke : ḫâki M

⁷³ Kurân-ı Kerîm 5/6 : “Su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin.”

⁷⁴ hâke : ḫâki M

⁷⁵ Kurân-ı Kerîm 5/6 : “Eğer cünüpseniz yıkanıp temizlenin.”

⁷⁶ Kurân-ı Kerîm 2/222 : “Allah şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever.”

⁷⁷ kendü elümi ve ayaḫımı : iki elümi ve iki ayaḫımı

⁷⁸ ‘uzvdan : ‘uzvda İ

⁷⁹ ‘uzvlarda : ‘uzvlardan İ

⁸⁰ “Harflerdeki sırta inanmayan sapık ve yoldan ḫıḫmıştır.”

⁸¹ “29 harfe inanmayan ebedî ateşten ḫıkamaz.”

⁸² “Allah’ın gazabına ve kahrına uğramaktan Allah’a sığınırız.”

⁸³ Kurân-ı Kerîm 2/144 : “Artık yüzünü Mescid-i Haram semtine çevir; bulunduğunuz yerde yüzlerinizi o yöne çevirin.”

Ya' nî, “Ey Muḥammed! Yüzünü Mescidü'l-Ḥarām tarafına pāk eyle ki Ka' bedür. Her kıanda ki olsañ elbetde gerekdür ki [M7a] vechünü Ka' be tarafına dutasın. Vech-i ḥikmet oldur ki Ḥazret-i Risâlet buyurur ki: (خلق الله تعالى رأس آدم وجهته من تراب الكعبته و صدره و ظهره من ارض بيت المقدس و يده اليمنى من ارض المشرق و يده اليسرى من ارض المغرب و قخذه من ارض اليمن و ساقيه من ارض مصر و قدميه من ارض الحجاز)⁸⁴ Ya' nî, Ḥaḫ te' âlâ Âdemün başını ve alnını Ka' beden yaratdı ve göğsin ve arkasın Beytü'l-muḫaddes toprağından yaratdı ve sağı elini maşrıḫ toprağından yaratdı⁸⁵ ve şol elini mağrib toprağından yaratdı. Budlarını Yemen toprağından yaratdı ve incüklerini Mısr toprağından yaratdı ve ayaklarını⁸⁶ Ḥicâz toprağından yaratdı. Pes (كل شئ يرجع الي اصله)⁸⁷ ḥükmiyle cemî'-i eşyānuñ ric'ati kendü aşlınadur. Pes mecmû'-ı eşyānuñ aşlı [İ59a] Âdemdür anuñ için yüzünü Ka' be tarafında eylemek gerekdür. Âdemün vechi muḫâbilidür. Nâ-çâr yüzünü peder-i ḥaḫîkî yüzüne eylemek gerekdür ve namâz kıılmaḫ gerekdür ve daḫi ḥayvân boğazlamaḫ gerekdür ve boğazlamaḫda ol ḥayvānuñ yüzünü Ka' be tarafına eylemek gerekdür, anuñ için ki ol mez'būḫuñ bedeni insân bedenünüñ cüz'idür ve hem vech-i insāna mübeddel olur ve hidāyete mübeddel olur ve daḫi meyyiti ḳabre ḳoyıcaḫ yüzünü Ka' be tarafına eylemek gerekdür ki maḳām-ı vech-i Âdemdür, tâ bilesün kim meyyitüñ vücūdı Âdemden zâhir olmuşdur ve daḫi enbiyā-yı sâbıḳ -şalavātullāhu 'aleyhim ecma'in- yüzlerini Beytü'l-muḫaddese eylemişler, 'ibâdet ve perestış eylediler. Şol cihetden ki Âdemün göğsi ve arkası maḳāmıdır ve mecmû'-ı enbiyā evvel Âdemün arkasında idiler. (بل هو آيات بيّنات في صد)⁸⁸ İmdi Âdemün 'uzvlarında [M7b] vechinden şerîf ü laḫîf 'uzv yokdur. Şol cihetden ki kelime ve kelām-ı ilâhîniñ maḫrec ü maḫzarıdır ve cemî'-i ḥüsn ü cemâl ü firîbendegî ve kemâl, mecmû' [1] yüzindedür ve daḫi ḫuḫûḫ-ı ilâhî ol yüzde lâyiḫ ü tâbân olup ḡayet-i ḥüsnde ve ḡayet-i⁸⁹ cemâlde vâḳi' olmuşdur ki cemî'-i mezâhirde muḫaşsarıfıdır ve daḫi 'aşıḫların ḳalbin rübüde eyleyen vech-i Âdemdür. Şöyle ki Ḥazret-i Şâḫib-i Te'vîl - 'azze fazlıhu ve celletü kelimetuhu- buyurmuşdur. Beyt:

Çeşm ü güş u nuḫḳ u idrâk-i fik[i]r
Ḥasen ü ferḫunde vü zîb ü nazâr

Ḥaḫ te' âlâ dâdeest in vechrâ
Bi'snev ez men ey püser in vechrâ

Sî vü dü ḫaḫ-ı Ḥudâ-yı Zü'l-celâl
[İ59b] Ān ki çün zât-ı Ḥudâyend Lâ-yezâl⁹⁰

Hem be-şuret hem be-ma' nâ âşikâr
Mî-şevend ez-vech z'emr-i Kırdigâr⁹¹

⁸⁴ “Allah Âdem'i yaratırken başının ve yüzünün toprağını Kâbe'den aldı, göğsü ve sırtının toprağını Kudüs-i Şerîf'ten, sağı elinin toprağını doğudan, sol elinin toprağını batıdan aldı. Ayaklarını Hicaz toprağından yarattı ve uyluklarını Mısır toprağından yarattı.”

⁸⁵ yaratdı : İ'de yok

⁸⁶ ayaklarını : ayakların İ

⁸⁷ Hadis : “Her şey aslına dönecektir.”

⁸⁸ “Belki o beyan eden ayetler ilim sahiplerinin kalbindedir.”

⁸⁹ ḡayet-i : be-ḡayet-i M

⁹⁰ Bu beyit M'de bir önceki beyitle yer değıştirmiş

Cümle ez-vech āşikārā mī-şevend
Nīst pinhān bīn Ḥudārā mī-şevend

Pes mekânirā ki ḥāk-i vech ez-ān
Āmede bāşed be-ḥük-m-i Ğayb-dān

Bāşedeş el-ḥāk şeref ber-cümle cā
Hemçü vech-i ū be-cümle ‘uzvhā⁹²

(كَلَّ شَيْءٌ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَ لِهَ الْحَكْمِ وَ إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ)⁹³ Çün Muḥammed -şallallahu ‘aleyhi ve selem- mecmū‘ -1 enbiyānuñ efdali ve ekremi ve ekmelidür ve daḥi cemī‘ -i serāyire ve ḥaḳāyika vāḳıf ve muḩᩭali‘ dūr, lā-cerem yüzini bu mevzı‘ a eyledi ki mecmū‘ -1 mevāzı‘dan şerif-ter ve fāzıl-terdür ki maḳām-1 vech-i Ādemdür. İmdi cemī‘ -i benī Ādeme farz u vācibdür ki [M8a] Ḥāzret-i Risālete tābi‘ olalar ve melā‘ike⁹⁴ Ādeme secde itdiler. Secde itmekde yüzlerini Ka‘beye eylediler. Bu cihetden Ḥāzret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- Ādemüñ iki kıdem yiridür ki⁹⁵ (قدّميه من ارض الحجاز)⁹⁶ Ya‘nī, çī cāy-1 ānest ki ben yüzimi Ādemüñ yüzine eylerem, bil ki ben Ādemüñ kıdemüne eylerüm ve kıdemine secde eylerüm ki (يوم يكشف عن ساق ويدعون الي (السجود)⁹⁷. Ya‘nī, Kıyāmet günü ol gün olsa gerekdür kim sāk keşf ola. Cemī‘ -i sākıların aşlı maḳām-1 sāk-1 Ādemdür, keşf olmuş ola. Mecmū‘ -1 ḥalāyık secdeye da‘vet olına, tā Ḥāzret-i Ādemüñ ferzendlerinüñ ‘aşk-1 ḥaḳıḳi[sı]⁹⁸ ğālib-ter ola melā‘ikeler ‘aşkı⁹⁹ üzerine. Çün melā‘ikeler Ādemüñ yüzine secde eylediler. [İ60a] “Biz Ādemüñ kıdemine secde eylerüz.” Ey ṭālib-i Ḥaḳ! Bil ki ba‘zı ‘ulemā-yı zāhir¹⁰⁰ ve ehl-i taşavvufdan muᩭlaḳā buña ḳā‘illerdür ki Ḥāzret-i Ādem -‘aleyhi’s-selām- mescūd-1 melā‘ike olduğı rüh-1 ilāhī sebebiyle oldı ki Ādeme nefḥ oldı. Bu āyet birle istidlāl iderler kim (فاذا اسويته و نفخت فيه من رحي فقعله ساجدين)¹⁰¹ Ya‘nī, çün rāst eyledüm [M8b] Ḥāzret-i Ādemüñ ḥilḳatini, ba‘d ez-ān nefḥ eyledüm ol Ādeme kendü rühumdan, ba‘d ez-ān melā‘ikeler Ādeme secde kıldılar. Pes anlar eydürler ki

⁹¹ Bu ve ardındaki iki beyit İ‘de yok

⁹² Göz, kulak, konuşma ve düşünceyi algılama; güzellik, mutluluk, zinet ve hoşluktur.

Allah tealā bunları şu nedenle vermiştir, ey çocuk, benden dinle.

Celāl Sahibi Allah‘ın otuz iki hattı, Zevālsiz Allah‘ın zatıdır.

Onlar manāda ve surette Yaratıcı‘nın emrinden ötürü apaçık ortadadır.

Hepsi insan yüzünde aşikār olur, Allah‘ı gör ki o, gizli değıldir.

Böylece Gaybı Bilen‘in hükmü ile toprak, mekân hāline geldi.

Gerçekten insan, yüzünün bütün uzuvlarına şeref verdiğı gibi, her yere şeref verdi.

⁹³ Kurān-ı Kerīm 28/88 : “O‘ndan başka tanrı yoktur. O‘ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm O‘nundur, O‘na döndürüleceksiniz.”

⁹⁴ melā‘ike : melā‘ikeler M

⁹⁵ iki kıdem yiridür ki : iki kıdemi andadır ki İ

⁹⁶ “Ayaklarını Hicaz toprağından yarattı.”

⁹⁷ Kurān-ı Kerīm 68/42 : “O gün incikten açılır ve secdeye davet edilirler; fakat güç getiremezler.”

⁹⁸ ḥaḳıḳisi : M‘de yok

⁹⁹ ‘aşkı : ‘aşk İ

¹⁰⁰ zāhir : zāhirden M

¹⁰¹ Kurān-ı Kerīm 15/29 : “«Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!»”

çün melâ'ike Âdeme¹⁰² secde eylediler ki rûh cesede dâhil olduğundan sonra oldu. Pes Âdemüñ mescûd olduğu rûh cihetinden oldu, cesed cihetinden olmadı. Böyle degildir ki 'ulemâ-yı zâhir taşavvur iderler. Pes mescûd, cesed-i Hâzret-i¹⁰³ Âdemdür, rûh degildir. Şol cihetden ki Hâk te'âlâ kelâm-ı kadîmde yidi mevzî' da ma' nâyı¹⁰⁴ taşrih eylemişdür ki Hâzret-i Âdeme 'adâvet-i lafz ile Şeytân-ı la'înden ikrâr eylemişdür ki (يا ابلis ما منعك ان بسجد لما خلقت)¹⁰⁵ Ya' nî, "Yâ İblîs! Ne mâni' oldı saña ki secde eylemedüñ şol nesneye ki ben iki elümle halk itdüm? Tekebbürlük mi eyledün? Yâhod kendözünü yücelerden mi taşavvur eyledün?" İblîs-i la'în, merdûd u maṭrûd oldı. Ba'd ez-ân İblîs cevâb virdi ki: "Ben Âdemden yigregem." didi. "Şol cihetden ki beni oddan yaratduñ ve Âdemi toprakdan yaratduñ." didi ve hadîş-i kudsî daḥi bu âyetüñ müfessiri ve mübeyyindür¹⁰⁶: (خمرت طينة آدم)¹⁰⁷. [İ60b] Bu ma' nâ muḥakkaḥ ve muḥarrerdür ki vücûd-ı Hâzret-i Âdemi¹⁰⁸ Hâk te'âlâ iki eliyle taḥmîr eylemişdür. Şol cihetden ki¹⁰⁹ tıyn-ı zâhir ve vücûd-ı Âdemdür. Şeytân-ı la'îne eyitdi: "Niçün secde itmedüñ şol nesneye ki ben iki elümle taḥmîr itdüm?" Pes taḥkîk ve yakîn [M9a] ve muḥarrer oldı¹¹⁰ kim ol¹¹¹ mescûd, cesed-i Hâzret-i Âdemdür - 'aleyhi's-selâm-, rûh degildir ve daḥi ma'lûm eylemek gerek ki ḥikmet nedür ki mecmû'-ı Kır'an içinde Hâk te'âlâ yidi yirde Şeytân-ı la'îne ḥiṭâb eyledi ki, "Niçün secde eylemedüñ Hâzret-i Âdeme?" didi. Yidi yirde münḥaşır olındı. Vech-i ḥikmet nedür bilmek gerek. Vech-i ḥikmet oldur ki çün insân, Havvâ baṭnından zâhir-i dünyâya gelür. Yidi kitâbetle gelür ki vechinde meşṭürdür. (والطور و كتاب مسطور في رق منشور)¹¹² Dört kirpik, iki kaş, bir saç. Hâk te'âlâ Şeytân-ı la'îne yidi nevbet, yidi kitâbet-i ilâhî 'adedince ḥiṭâb eyledi. Her ḥiṭâb bir ḥaṭṭ-ı ilâhî muḥâbilinde vâki' oldı. Yidi ḥaṭṭ-ı aşl 'adedince yidi kez secdeye da' vet olındı. Yidi kez secdeden ibâ eyledi. Çün secde itmedi, Hâzret-i Âdemüñ¹¹³ vücûd 'azametini¹¹⁴ idrâk itmedi ve bilmedi her ḥaṭṭı ol ḥuṭûṭ-ı ilâhîden ki vech-i Âdemüñdür, bir kelime muḥâbilindedür. Kelâm-ı kadîm-i ilâhîden yidi kez merdûd u maṭrûd oldı. (وانّ عليك لعنتي الي)¹¹⁵ Ey dervîş¹¹⁷! Çün Ka'be Âdemüñ baş mevzî' ıdır, Hâk te'âlâ Âdemüñ vechi¹¹⁸ üzerine bîst ü heşt ḥaṭ kendü kudret eliyle kitâbet eyledi. Dört kirpik, [İ61a] iki kaş, bir saç, iki 'arîz, iki şârib, iki burun ḥaṭṭı¹¹⁹ ve bir ḥaṭṭ aşığa tuṭaḥda¹²⁰

¹⁰² Âdeme : İ'de yok

¹⁰³ Hâzret-i : İ'de yok

¹⁰⁴ ma' nâyı : ma' nâ M

¹⁰⁵ Kurân-ı Kerîm 7/12 : "Allah, «Sana emrettiğim halde, seni secdeden alıkoyan nedir?» dedi, «Beni ateşten onu çamurdan yarattın, ben ondan üstünüm» cevabını verdi."

¹⁰⁶ âyetüñ müfessiri ve mübeyyindür : âyete müfessir ve mübeyyindür İ

¹⁰⁷ "Hazreti Âdem'in hamurunu kırk gün elimle yoğurdum."

¹⁰⁸ Âdemi : Âdem İ

¹⁰⁹ ki : İ'de yok

¹¹⁰ muḥarrer oldı : muḥarrerdür M

¹¹¹ ol : İ'de yok

¹¹² Kurân-ı Kerîm 52/1-3 : "Kasem olsun o Tura, ve yayılmış bir varakta yazılmış bir kitaba..."

¹¹³ Âdemüñ : İ'de yok

¹¹⁴ vücûd azametini : vücûd-ı azîmin M

¹¹⁵ Kurân-ı Kerîm 38/78 : "Ve her halde üzerindedir lâ'netim ceza gününe kadar."

¹¹⁶ "Allah'ın Fazl'ıyla Allah'ın kahr ve gazabından yine Allah'a sığınırım."

¹¹⁷ dervîş : dost İ

¹¹⁸ vechi : vech M

¹¹⁹ ḥaṭṭı : ḥaṭṭ M

‘anfağa dirler *ḥaṭṭ*-ı istivā üzerine [M9b] on dört *ḥaṭṭ*, ol on dört daḥi maḥallinde bīst ü heşt *ḥaṭṭ* olur. Zarf u mazrūf ki (نور علي نور)¹²¹ bu ma‘nāya işāretdür. (نور علي نور يهدي الله لنوره من (يشاء)¹²² Pes¹²³ Ḥaḳ te‘ālā hidāyet ider ol nūrı diledügi kişiye. Pes ḥacca varurlar ki Ādemūñ başı *ḥilḳatinūñ* mevzı‘ıdır ve bīst ü heşt tavāf, vech *ḥuṭūṭınūñ*¹²⁴ ‘adedince, eyleyeler. On dört farz ve on dört sünnet, yidi tavāf-ı hac ve yidi tavāf-ı ‘umre farīzadır. On dört siyāh *ḥaṭṭūñ* izāsında ki Ādemūñ ve Ādemī-zāduñ vechinde meştürdür ve on dört daḥi sünnet yidi tavāf-ı *ḳudūm* ve yidi tavāf-ı vedā‘ ki ol on dört *ḥaṭṭūñ* maḥalli muḳābilindedür ki tā müşā‘ar ola bu ma‘nāya ki bu maḳām Ādemūñ vechi¹²⁵ maḳāmıdır ve daḥi Ḥacerü’l-Esved ki ‘ahd-nāme-i Ḥudā anuñ *ḳatın*dadur. Bu ma‘nāyadır ki ol daḥi vech-i Ādemūñ ‘alāmetidür ve bir *ḥaṭṭ*-ı sefid rāst ol Ḥacerü’l-Esvedūñ ortasında vardır, işāretdür Ādemūñ ve Ḥavvānuñ *ḥaṭṭ*-ı istivāsına ki (ان ربّي علي صراط مسطقيم)¹²⁶ ve (اهد نالصرّاط المسطقيم)¹²⁷. Çün Ādemūñ vechinūñ *ḥaṭṭ*-ı istivāsı üzerinden giçesin, *ḥaṭṭ*-ı istivā ile sī ve dü *ḥaṭṭ* zāhir [M10a] ola ki (علم آدم الاسماء)¹²⁸ Esmā-yı küll sī ve dü kelimedür. Çün *ḥaṭṭ*-ı istivā üzerinden geçdük baş *kitābeti*¹²⁹ ki birdür, iki oldı ve ‘anfağa ki birdür iki oldı, şānzdeh¹³⁰ *kitābet* zāhir oldı. Ḥall ü maḥall sī ve dü *kitābet* oldı. (علم آدم الاسماء كلها)¹³¹ ‘adedince.

[İ61b] Hidāye: Ve daḥi muḳarrerdür ki cemī‘-i ḥüccāca ki erenlerdür, başların tırāş eyleyeler ve ‘avretler *ḳaşr* ideler, tā peder-i ḥaḳīḳinūñ başı *ḳatın*da *ḥaṭṭı*¹³² nāḳış ide.

Hidāye: Ve daḥi beyne’l-‘alemeyn geçmek gerekdür, tā ḥācı ola. Ādemūñ ve Ḥavvānuñ *ḥaṭṭ*-ı istivāsı ‘alāmetidür.

Hidāye: Ve daḥi Şeytān-ı la‘īne muḥālefet anuñ için kim Ādemūñ ve Ḥavvānuñ ‘adūsıdır, altmış üç taş üç günde atmak¹³³ gerekdür, her gün yigirmi bir taş Ḥavvā vechinūñ *kitābet*[i] ‘adedince, ki Ḥavvā üç yidi *ḥuṭūṭuñ* şāhibidür. Bir yidi *ḥaṭṭ*-ı sevāddür ki dört kirpik, iki *ḳaş*, bir *şaç*. Bir yidi daḥi anuñ maḥallidür. Bir yidi daḥi ol yidi *ḥaṭ* maḥallidür ki Ādemūñ bulūgiyyet vaḳtinde zāhir olur ki ol yidi *ḥaṭ* Ḥavvāda yokdur. Bu üç yidi yigirmi bir olur.

Hidāye: Ve daḥi ‘Arafāt taḡına varmaḳ gerekdür ki Ādemūñ ve Ḥavvānuñ mişālidür. Ol ‘Arafāt didükleri bu cihetledür ki ma‘nā-yı ‘Arafāt, Ādemle¹³⁴ Ḥavvā birbirin bulmaḳdan kināyetdür. Kūh, vüçüdü Ādeme işāretdür ki Ādem kendü vüçüdü¹³⁵ taḡına muṭṭali‘ ola ki mecmū‘-ı Ādemūñ vüçüdü kelime ve kelām-ı ilāhī-i ezeli¹³⁶, ebedī, ḡayr-ı maḥlūḳ muḳābilinde

¹²⁰ *ṭuṭaḳda* : *ṭudaḡuñ* İ

¹²¹ Kurān-ı Kerīm 24/35 : “Nur üstüne nurdur.”

¹²² Kurān-ı Kerīm 24/35 : “Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur.”

¹²³ pes : pes çün M

¹²⁴ *ḥuṭūṭınūñ* : *ḥuṭūṭuñ* M

¹²⁵ vechi : vech M

¹²⁶ Kurān-ı Kerīm 11/56 : “Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.”

¹²⁷ Kurān-ı Kerīm 1/6 : “Bizi doğru yola eriştir.”

¹²⁸ Kurān-ı Kerīm 2/31 : “Adem'e bütün isimleri öğretti.”

¹²⁹ *kitābeti* : *kitābet* M

¹³⁰ şānzdeh : on altı M

¹³¹ Kurān-ı Kerīm 2/31 M

¹³² *ḥaṭṭı* : *ḥaṭṭ*-ı M

¹³³ atmak : bırakmak İ

¹³⁴ Ādemle : Ādem ve M

¹³⁵ vüçüdü : vüçüd M

¹³⁶ ezeli : ezel M

münkasım ve münhaşır ve mündericdür. [M10b] Pes ‘Arafât kināyetdür kendü nefsin bilmekden. Ba‘d ez-ân Rabbin bilmekden kināyet oldu.

Hidāye: İmdi ey tālib! Hâk te‘ālā cemī‘ kullara farz itmışdür ki mäh-ı Ramazān şā’im olalar. Şöyle ki, bir gün oruc bâtil eylese fi‘len¹³⁷, ol bir gün oruc için altmış gün oruc müte‘âkıb ve mütevālī ve mütevâtir ve bî-fâşıla tutmak gerek. Eger şöyle ki, der-miyān [İ62a] fâşıla olsa yine evvelinden tutmak gerekdür.

Hidāye: Vech-i hikmet oldur ki Hâk te‘ālā ve Teğaddes kendünün kelām-ı kadīminde ki tenzīl-i ilāhīdür, buyurur ki : (انّ الذّین فرض علیک القرآن لرادک الی معاد)¹³⁸ Ya‘nī, ol Allāh ki bu Qur‘ānı¹³⁹ senün üzerine farz eyledi, yā Muhammed elbetde bu Qur‘ān seni redd eyleyecekdür me‘āda ve lākin bu āyetde¹⁴⁰ daḥi me‘ād, ma‘lūm eylemek olur. Bir sūrede daḥi buyurur ki: (ولئن متّم اوقتلتم لالی الله تحشرون)¹⁴¹ Eger şöyle ki, siz ölürseñüz ve eger qatl olursañuz, elbetde sizün me‘āduñuz ve maḥşerüñüz Hāzret-i Hâkdur ve bir sūrede daḥi buyurur ki (هو یطعم و لا یطعم)¹⁴² Hâk te‘ālā ta‘ām yidirür, kendü yimez. Pes ḥaşıl-ı kelām olupdur ki evvelki āyetden bu ma‘lūm oldu kim Qur‘ānı redd eyler me‘āda. İkinci āyetden bu ma‘lūm oldu ki me‘ād Hāzret-i Hâkdur. Üçüncü āyetden bu ma‘lūm oldu ki Hâk te‘ālā ta‘ām yimez, ammā yidirür. Pes ‘ibādullāh bu ayda ekle¹⁴³ ve şürbe ve fışka [M11a] ve fesāda meşğül olmayalar¹⁴⁴, tā kināyet ola bu ma‘nādan ki elbetde me‘ād-ı aşlına müteveccih olalar ki me‘ād, Hāzret-i Hâkdur, daḥi umūr-ı küllīnün ve umūr-ı cüz‘inün ḥaḳāyıkı¹⁴⁵ üzerine muṭṭali‘ ü vāḳıf olmaḳ gerekdür ve hem bilmek gerekdür. İmdi taḥşış, bu mäh-ı Ramazāna¹⁴⁶ niçündür? Şöyle buyurur ki (شهر رمضان الذّی انزل فیہ القرآن)¹⁴⁷. Ya‘nī, bu mäh-ı Ramazān bir aydur ki Qur‘ān bunda münzel olmışdur. Ya‘nī, çün Qur‘ānı redd eyler me‘āda; me‘ād, Hāzret-i Hâkdur ve Hâk te‘ālā yimez ve içmez ve Qur‘ānı bu ayda münzel oldu. Bu cihetden yimemek ve içmemek bu ayda maḥşüş [İ62b] oldu.

Hidāye: Ve daḥi bil ki mäh-ı Ramazān iki nev‘ üzerinedür, gāh otuz gün ve gāh yigirmi toḳuz gün olur. Vaḳtā ki otuz gün olsa bīst ü heşt kelime-i ilāhīnün muḳābilinde ve iki kelime daḥi lāmelif, otuz gün olur. Vaḳtā ki yigirmi toḳuz gün olsa, bu i‘tibārla, lāmelif bir ḥarfdür. Nitekim ḥadīşde gelmişdür: (لام الف حرف واحد)¹⁴⁸ Pes bu i‘tibārla otuz oldu ve ol i‘tibārla yigirmi toḳuz oldu. Pes eger şöyle ki bir gün Ramazāndan şavm bâtil eylese ol bir gün ‘ivaızı altmış gün müte‘âkıb ve mütevâtir ve mütevālī ve bî-fâşıla oruc tutmak gerekdür ve daḥi ol altmış günü müte‘âkıb tutmak gerekdür bî-fâşıla. Eger bu altmış günün arasında birin yirse, yine evvelinden başlamaḳ gerekdür. Hikmet nedir?

¹³⁷ fi‘len : fi‘lile M

¹³⁸ Kur‘ân-ı Kerīm bīst ü heşt/85 : “Kuran'a uymayı sana farz kılan Allah, seni döneceğın yere döndürecektir.”

¹³⁹ Qur‘ānı : Qur‘ān

¹⁴⁰ āyetde : āyetden M

¹⁴¹ Kur‘ân-ı Kerīm 3/158 : “And olsun ki, ölseniz de, öldürülseñiz de Allah katında toplanacaksınız.”

¹⁴² Kur‘ân-ı Kerīm 6/14 : “Beslenmeyip besleyen Allah.”

¹⁴³ ekle : ekl M

¹⁴⁴ olmayalar : olmazlar M

¹⁴⁵ ḥaḳāyıkı : ḥaḳāyık M

¹⁴⁶ Ramazāna : Ramazān

¹⁴⁷ Kur‘ân-ı Kerīm 2/185 : “Ramazan ayı, ki onda Kuran indirildi.”

¹⁴⁸ “Lāmelif bir harftir.”

Hidāye: Ey derviş! Bil ki altmış gün anuñ içündür ki yıl on iki aydur. On iki burc muķābilindedür ki her bir¹⁴⁹ ay bir burc muķābilindedür. Her ayuñ [M11b] aşlı oldur ki otuz gün ola. şöyle ki her burc otuz derecedür ki her gün bir derece muķābilindedür ve her derece altmış daķıķa ve her daķıķa altmış řāniyyedür, tā ‘āřire olunca şöyle muķarrer ve mu‘ayyendür. Pes, her gün altmış daķıķa muķābilinde vāķi‘ olmuşdur. Pes her kişi kim bir gün şavmını ķasd ile terk eylese altmış gün ol bir¹⁵⁰ günüñ ‘ivaızı oruc tutmaķ gerekdür ve dağı ol altmış gün bi-fāřıla müte‘āķıb ve mütevātir tutmaķ gerekdür. Eger arada fāřıla vāķi‘ olursa, yine başdan tutmaķ gerekdür.

Hidāye: Vech-i ĥikmet [İ63a] oldur ki altmış, ‘aded-i sī ve dü ve bīst ü heřt’dür ve bīst ü heřt ve sī ve dü birbirinden ayru olmaz ve anlaruñ ortasında ĥiĥ fāřıla yoķdur. şöyle ki řāĥıb-i Te’vīl -‘azze fażluhu-¹⁵¹ buyurmuşdur beyt¹⁵²:

Bīst ve heşt ve sī ve dü ĥaĥı-ı Ĥudā
Key tüvān kerden zi-yekdiğer cüdā¹⁵³

Bīst ve heşt ve sī ve dü ĥaĥı-ı Kerīm
Ber-ruĥ-ı Aĥmed ve Ādem-i müřtaķīm

Mī-tüvān kerden cüdā nīst īn muĥāl
Nīst īn ĥükm ez-Ĥudā-yı Zü’l-celāl¹⁵⁴

Pes bu cihetden altmış günü bi-fāřıla oruc tutmaķ gerekdür ve dağı ĥükm-i ilāĥi böyledür ki misāfir oruc tutmaya, tā řol gün kim kendü maķāmına irişe. İmdi ey tālīb! Bil ki bunda ĥikmet-i ilāĥi şöyledür ki řavm itmek, Ķur’ān nāzil olduğı aydadur. şöyle ki Ķur’ān seferde¹⁵⁵ idi, yire nāzil olmamışdur ve muķīm olmamışdur. Yire nāzil olmadın ve muķīm olmadın oruc yođ idi. Ćunki yire indi ve muķīm oldu, oruc vācib oldu. Pes bir kiři dağı bu münāsebetle vaĥtā ki seferde ola, vaşanına nüzül eylememiş ola [M12a] ve muķīm olmamış ola, oruc aña lāzım olmaya. Her gāĥ ki vaşanına nüzül eyleye ve muķīm ola, aña dağı oruc lāzım ola¹⁵⁶.

Hidāye: Bir vech dağı budur ki muvaĥĥid ü muĥaĥķıķ üzerine farzdur ki kelām-ı nāĥıķ ki vücūd-ı insāndur, ‘ayn-ı kelām-ı řāmıt bile ve göre ve müřāhede eyleye. Ćün birbirinüñ ‘aynı¹⁵⁷ ola. Mādām ki kelām-ı řāmıt seferde idi, rüze olmaya. Zīrā ki řāmıt ve nāĥıķ birbirinüñ ‘aynıdır, ol vechden kim kelām-ı řāmıtdur ki kelām-ı nāĥıķuñ maşharından zühür eylemişdür. Kendünüñ [İ63b] iĥātatın beyān eyler.

¹⁴⁹ bir : İ’de yoķ

¹⁵⁰ ol bir : ol gün bir M

¹⁵¹ -‘azze fażluhu- : M’de yoķ

¹⁵² beyt : İ’de yoķ

¹⁵³ Bu beyit M’de yok

¹⁵⁴ Allah’ın yirmi sekiz ve otuz iki hattı, birbirinden nasıl ayrılabilir?

Kerem Sahibi Allah’ın yirmi sekiz ve otuz iki hattı, Ahmed’in yüzünde ve doğru yoldaki Ādem’dedir.

Onların birbirinden ayrılması imkānsız değildir, -Ancak- Celāl sahibi Allah’ın böyle bir emri yoktur.

¹⁵⁵ seferde : sefer-i Ādemi M

¹⁵⁶ ola : olur M

¹⁵⁷ ‘aynı : ‘ayn M

Hidāye: Ve daḥi ḥaste¹⁵⁸ üzerine oruc lāzım degıldür, tā hoş olunca. Şol cihetden ki ḥaste rüz-be-rüz cenāḥ-ı seferdedür ki āḥiret seferin eyler, tā şaḥīḥ olmaya. Rūḥ anuñ bedeninde qarār tıtmaz ve muḳīm olmaz, āña rüze lāzım olmaya. Bir vech daḥi oldur ki çün rüze kelām-ı ilāhīnün nüzül ve qarārı¹⁵⁹ üzerindedür ve anuñ rūḥı kelām-ı ilāhīdür. Nitekim buyurur: (أَمَّا امره إذا اراد شيئاً أن يقول له كن فيكون)¹⁶⁰ (و يسئلك عن الروح قل الروح من أمر ربي) Emrdür, kelām-ı ilāhīdür ve Ḥaḳ te‘ālā cemī‘-i eşyāyı icād eyler ve mecmū‘-ı ḥalāyıḳı¹⁶² “kün” muḳābilinde ḥılḳat eylemişdür: iki pāre. Bir pāresi kāf muḳābilinde ve bir pāresi nūn muḳābilindedür. Ḥaḳ u emr müsāvi ve muḳābil ve muvāfiḳ ola ki (إلا له الخلق والأمر تبارك الله رب العلمين)¹⁶³ Pes mādām ki bu rūḥ anuñ vüçüd memleketinde qarār tıtmadı, anuñ orucı oruc olmaya, tā kelām-ı şāmıta muḳābıḳ ola. Ey tālib-i ‘aşıḳ! İdrāk-i laṭife-i tayyibe birle¹⁶⁴ emr-i Ḥudāya¹⁶⁵ ve kelām-ı ilāhīye [M12b] nazar eyle: (أَمَّا (و يسئلك عن الروح قل الروح من أمر ربي) ¹⁶⁶ (أمره إذا اراد شيئاً يقول له كن فيكون فسبحان الذي بيده ملكوت كل شيء وإليه ترجعون) ¹⁶⁷ Çün beyān-ı rūḥ ki emrdür, kelime-i “kün”dür ki buyurdu: Pāk dūrür ol Allāh ki anuñ elindedür her şeyüñ melekūti¹⁷⁰ ki taḥḳıḳ ü yaḳīnidür¹⁷¹ ki cemī‘-i iştılāḥātda melekūt-ı eşyā, ‘ālem-i ervāḥ-ı eşyādur. Şöyle ki melekūt, ‘ālem-i ecsām ve ecsāddur ve melekūt ‘ālem-i rūḥ ve ervāḥdur tā ki zıhn ile ve idrāk-i laṭif ile bī-ta‘aşşub ve cedel ve bī-şekḳ ü şübhe idrāk eylesin [İ64a] ki melekūt-ı eşyā, kāf ve nūndur. Yine ric‘ati añadur. (و إليه ترجعون ففهم هذه) ¹⁷² ve daḥi bil ki ey tālib, erkān-ı İslāmuñ bir rükni daḥi zekātdur. Şāḥib-i Şerḥ şöyle tebyīn ü tevzīḥ eylemişdür ve buyurmuşdur ki ḡalleden on baṭmāndan bir baṭmān elbetde virmek gerekdür. İmdi bunuñ ḥikmetine ve ḥaḳıḳatine şalāt ḥaḳıḳatinden iriş ki Mi‘rāc gicesi Ḥaḳ te‘ālā Ḥazret-i Risālete elli vaḳt namāz farz eyledi. Şöyle ki eḥādīşde ve aḥbār-ı nebevīde muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdur ve Ḥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ol gice Mūsā Peyḡambere irişdi. Semā-yı sādīde eyitdi: “Ḥaḳ te‘ālā baña ve benüm ümmetüme elli vaḳt namāz farz u vācib eyledi.” didi. İmdi Ḥazret-i Şāḥib-i Te‘vīl -‘azze faḳluhu- beyān kılmışdur ve buyurmuşdur ki: Ol elli namāz, kelām-ı ilāhīnün ḥurūfı ve nuḳātı¹⁷³ ‘adedinedür ve mecmū‘ [ı] elli olur. Mūsā Peyḡamber eyitdi: “Var, taḥḳıḳ dile.” didi. Resūl-i Ḥazret -‘aleyhi’s-selām- [M13a] yine döndi, taḥḳıḳ diledi. Tā kim elli namāz biş vaḳt namāza geldi.

¹⁵⁸ ḥaste : İ’de yok

¹⁵⁹ nüzül ve qarārı : nüzülü ve qarār M

¹⁶⁰ Kurān-ı Kerīm 17/85 : “Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar, de ki: «Ruh, Rabbinin emrinden ibarettir.»

¹⁶¹ Kurān-ı Kerīm 36/82 : “Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye «Ol» demektir, hemen olur.”

¹⁶² ḥalāyıḳı : ḥalāyıḳ M

¹⁶³ Kurān-ı Kerīm 7/54 : “Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!”

¹⁶⁴ birle : İ’de yok

¹⁶⁵ emr-i Ḥudāya : ve remz-i Ḥudāyı M

¹⁶⁶ Kurān-ı Kerīm 17/85 : “Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar, de ki: «Ruh, Rabbinin emrinden ibarettir.»

¹⁶⁷ Kurān-ı Kerīm 36/82 : “Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye «Ol» demektir, hemen olur.”

¹⁶⁸ āyetinden : bu āyetden M

¹⁶⁹ Kurān-ı Kerīm 36/83 : “Her şeyin hükümlerini elinde olan ve sizin de kendisine döneceğiniz Allah münezzektir.”

¹⁷⁰ melekūti : melekūt M

¹⁷¹ yaḳīnidür : yaḳīndür İ

¹⁷² “Allah’ın bu incelikleri nasıl yaptığını ve dönüşün ancak O’na olduğunu idrak et.”

¹⁷³ nuḳātı : nuḳası İ

(من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها)¹⁷⁴ Pes Hâk te‘âlâ bu biş namâzı Hâzret-i Risâletden ve ümmetlerinden ol elli namâz yirine qabûl itdi. Çün ol elli namâz kim âsmândan gelmişdi. Bişe geldi. Gâleden daği vaqtâ ki şuyı¹⁷⁵ âsmândan içse on batmândan bir batmân haqqullâh virmek gerekdür, şalât muqâbilinde. Daği idrâk eyleye bu nükteleri ki Hâk te‘âlâ şol kimseler ki zekât virmezler, anlaruñ haqqında buyurur ki: (ويل للمشركين الذين لا يؤتون الزكوة و هم بالآخرة هم و كافرون)¹⁷⁶ Ya‘nî, veyl şol kimseler içündür ki [164b] anlar zekât virmezler ve âhîretde anlar kâfirlerdür. Pes bir kimse ki zekât virmedi, müşrikdür. Şol cihetden ki bir kişi şirkden ve küfrden taşra çıkmâk dilese ve dîn-i İslâma girmek dilese, gerekdür ki on parmağından bir parmağın, müsebbihâdur, qaldura; bu kelime ki¹⁷⁷ (لا اله الا الله محمد رسول الله¹⁷⁸)¹⁷⁹ dur diye, muvaḥḥid ola ve şirkden ḥalâş bula¹⁸⁰. Pes her kişi andan birisin taşra çıkarsa şol tarîḳ üzere ki engüşt-i müsebbihâyı on parmağın arasından taşra getüre. On yidiyi on birden cüdâ eyleye ve kelime-i şehâdet diye, muvaḥḥid ola. Her kişi kim böyle eylemeye, ol müşrik ve neces ola ve daği haqqullâh virmemiş ola. İmdi¹⁸¹ ey t̄alib-i ‘aşîḳ-ı şâdıḳ! Fehm ü idrâk eyle ki vech-i ḥikmet nedür ki namâzda vaqtâ ki teşehhüd oqumağa başlayasın, iki elüñi¹⁸² iki uyluḡuñ¹⁸³ üzerine qomaq gerekdür. Şağ elüñüñ biş parmağından [M13b] birin qaldurmaq gerekdür ve bir parmağın açmaq gerekdür. Oqumaq vaqtinde müsebbihâ parmağı hareket itmek gerek ve kelime-i (اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمداً رسول الله)¹⁸⁴ dimek gerekdür¹⁸⁵.

Hidâye: Vech-i ḥikmet oldur ki parmaqlar ve mefşallar¹⁸⁶ ‘adedi¹⁸⁷ ḥikmetine ve namâz ‘adedleri ḥikmetine vâqıf ve muṭṭali‘ olasin. Şöyle ki her Âdemüñ elinüñ on dört mefşali var. Şöyle ki iki elüñ bîst ü heşt mefşali vardur. Ol bîst ü heşt kelime-i ilâhiye muvâfiḳ u muṭâbıḳdur ve aşı-ı Qur’ândur ve Qur’ân ol bîst ü heşt kelimedden mürekkebdür ve namâz daği üç kısmdur. On yidi rek‘ at namâz ḥazarda ve on bir rek‘ at seferde ve on biş rek‘ at cum‘ada. On yidi ile on biri cem‘ idesin, bîst ü heşt olur ve on bişle on yidi sî ve dü olur. [165a] Her Âdemüñ eli biş parmaḳdur. Bu biş parmaḳ, on dört mefşaldür ve biri iki mefşaldür. Aña “ibhâm” dirler. Qalan, üçer mefşaldür ve bir parmağa “engüşt-i müsebbihâ” dirler. Anı açmaq gerek.

Hidâye: Vech-i ḥikmet oldur ki t̄a¹⁸⁸ engüşt-i müsebbihâyı açasın ki üç mefşal vardur. Şol elüñ on dört mefşalin çün bile cem‘ idesin. On yidi olur. Hâzar namâzı on yidi rek‘ atdur, on yidi mefşal muqâbilinde. Qur’ân-ı kadîmüñ sûreleri evvelinde gelmişdür. Ol dört parmaḳ şağ elde maqbûzdur. On bir mefşaldür. Namâz-ı sefer¹⁸⁹ on bir rek‘ atdur, on bir mefşal

¹⁷⁴ Kurân-ı Kerîm 6/160 : “Kim ortaya bir iyilik koyarsa ona on katı verilir.”

¹⁷⁵ şuyı : şu İ

¹⁷⁶ Kurân-ı Kerîm 41/6-7 : “Vay ortak koşanlara! Onlar zekat vermezler; ahireti inkar edenler de yalnız onlardır.”

¹⁷⁷ kelimeyi : kelime ki M

¹⁷⁸ محمد رسول الله : M’de yok

¹⁷⁹ tekbir: Allah’tan başka tapacak yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir.

¹⁸⁰ bula : ola

¹⁸¹ imdi : M’de yok

¹⁸² elüñi : elüñ İ

¹⁸³ uyluḡuñ : diz İ

¹⁸⁴ kelime-i şehâdet : Allah’tan başka İlah olmadığına ve Muhammed’in onun elçisi olduğuna şehadet ederim.

¹⁸⁵ gerekdür : gerek İ

¹⁸⁶ mefşallar : mefşallıllar M

¹⁸⁷ ‘adedi : ‘aded İ

¹⁸⁸ t̄a : İ’de yok

¹⁸⁹ namâz-ı sefer : sefer namâzı M

aña muṭābık u muvāfiḳ ola. Şöyle ki kelām-ı ‘Arabīde gelmişdür ki (طابق النعل بالنعل اذا توافقا)²⁰² ve daḫi on bir rek‘at namāz-ı seferde muṭābık u muvāfiḳ oldı ve ol on bir kelime-i müteşābih-i manḳūṭa kim bu on yidinūn bāṭınından müstahrec ve zāhir olur. Şöyle ki bu on bir rek‘at mevḳūfdur seferde ol on bir kelime-i müteşābih ol on yidinūn bāṭınında seferde idi. Anı izhār itmek ‘ālimlere ve ‘āriflere mevḳūf idi. ‘Ālem-i ervāḫuñ misāfir-i ḫaḳīḳisi Ḥāzretüñ vücūd-ı şerīfine ki ol Ḥāzret-i Şāḫib-i Te‘vīldür ki on bir kelime-i müşābih, ol on yidi kelime-i muḫkemātuñ bāṭınından zāhir eyledi ve daḫi emr ki oldı: (فأتوا بسورة من مثله)²⁰³ onla bir on bir sūre olur. Bu on bir müteşābihe işāretdür [İ66b] ve bu işāret daḫi oldur ki namāz, muṭlaḳ²⁰⁴ münāsebetde aṣl-ı Ḳur‘āndur. Zīrā ki Ḳur‘ānda Ḥaḳ te‘ālā²⁰⁵ buyurur ki: (أنا الله لا اله الا أنا) اتني انا الله لا اله الا أنا) (فاعبدي)²⁰⁶ Ḥaḳ te‘ālā buyurur ki: “Namāz rāst eyle, benüm zikrüm için.” İmdi anuñ zikri Ḳur‘āndur: (انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون)²⁰⁷ ve bir maḫalde daḫi buyurur ki: (والتاليات ذكرا)²⁰⁸. Pes zikr-i Ḳur‘āndur. Pes namāz rāst ṭutmaḳ Ḳur‘ān içündür ki namāz on yidi ve on bir ve on biş ki ḳılursın, on yidi rek‘at on yidi kelime-i muḫkem muḳābilinde, rāst bilesin ve on bir rek‘at on bir müteşābih muḳābilinde, rāst bilesin ve on biş rek‘at on biş kelime muḳābilinde, rāst bilesin. On bir müteşābih birle dört kelime ki pā, çā, jā, gā’dur on biş olur. Tā namāz rāst Ḳur‘ān için ṭutmuş olasın ki Ḳur‘ān ‘ibāretdür bīst ü heşt kelimeden. Bunlaruñ arasında daḫi ne münāsebet ve ne muṭābaḳat ola?

[M15b] Hidāye: Ve daḫi bil²⁰⁹ ki namāz-ı cum‘a on bir kelime-i müşābih ve dört kelime-i ‘Acemī ile on biş olur, ḳılmaḳ gerekdür. Şol cihetdendir ki cemī‘-i kütüb-i enbiyāya imān getürmek farz u vācibdür. Kemā ḳālallāhu te‘ālā: (والمؤمنون كل آمن بالله وملائكته وكتبه ورسله)²¹⁰ ve bir yirde daḫi buyurur ki: (الذين يؤمنون بما انزل من قبلك)²¹¹ İmdi bu dört kelime enbiyā-yı sābık kitāblarında gelmişdür. Pes anuñ ‘adedince ‘amel eylemek gerek ola ve farz ola ve daḫi bil ki²¹² bu dört kelimenüñ zuhūrı senüñ bāṭınında vardur ve hem senüñ lisānuñdan zāhir olur. Pes anuñ ‘adedince ‘amel eylemek farz oldı ve daḫi (علم آدم الاسماء كلها)²¹³ ḫükmiyle esmā-yı külliye ‘adedince ‘amel eylemiş olasın. Esmā-yı küll [İ67a] sī ve dü’dür. sī ve dü ol dört kelime-i ‘Acemī ile tamām olur. Eger sā’il su’āl itse ki müsellemler namāz Ḳur‘ān için rāst eylemek gerekdür. Şābit oldı. Ve lākin neden ma‘lūm oldı ki müfredāt-ı Ḳur‘āna rāst eylemek gerek? Niçün mürekkebāt-ı Ḳur‘āna rāst olmaya? Muṭlaḳā²¹⁴ cevāb oldur ki: Ḳur‘ān didi. Ḳur‘ān hem mürekkebdür ve hem müfreddür. Zīrā ki anda hem mürekkeb geldi ve hem müfred geldi. Bes müfred daḫi Ḳur‘ān ola ve şöyle ki mürekkebāt-ı Ḳur‘ān ile ‘amel eylemek gerekdür. Müfredāt-ı Ḳur‘ān ile daḫi hem ‘amel eylemek gerekdür.

²⁰² “Bunlar birleştiği zaman pabuçla pabuç gibi mutabık olurlar (birbirini tamamlarlar.)”

²⁰³ Kur‘ân-ı Kerîm 2/23 : “Kuran'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzeri bir sure meydana getirin.”

²⁰⁴ muṭlaḳ : muṭlaḳan İ

²⁰⁵ Te‘ālā : M’de yok

²⁰⁶ Kur‘ân-ı Kerim 20/14 : “Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka tanrı yoktur; bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.” –“beni anmak için namaz kıl” kısmı metinde yazılmamıştır.-

²⁰⁷ Kur‘ân-ı Kerim 17/9 : “Doğrusu Kitap'ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette Biziz.”

²⁰⁸ Kur‘ân-ı Kerim 37/3 : “Ve o yolda zikir okuyanlara.”

²⁰⁹ bil : bilün M

²¹⁰ Kur‘ân-ı Kerim 2/85 : “Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı.”

²¹¹ Kur‘ân-ı Kerim 4/162 : “Senden önce indirilen Kitap'a inanan müminlere...”

²¹² bil ki : bilün M

²¹³ Kur‘ân-ı Kerim 2/31 : “Adem'e bütün isimleri öğretti.”

²¹⁴ muṭlaḳā : İ’de yok

Hidāye: ve daḥi oldur ki mürekkebāt-ı Ẓurʻānda icmālen buyurdı, “Namāzı rāst eyle.” didi. (اقموا الصلوة)²¹⁵ didi. [M16a] Tā idrāk-i laṭīf²¹⁶ ile bilesin ki Ẓurʻānuñ aşlı üzerine müfredātdur. Namāz-ı aşlını²¹⁷ rāst eyleyesin.

Hidāye: Ve daḥi Ẓurʻān ḥod ‘ibāretdür muṭlaḳ müfredātdan. Eger müfredāt olmasa, Ẓurʻān olmaya. Zīrā ki mürekkebāt-ı Ẓurʻān ḳāʻimdür müfredāt ile. Aşl-ı vaż‘ da ve kendüñün ḥaḳīḳatinde müfredātdan ḡayrı ḥiç nesnenüñ vüçüdü yoḳdur. Zīrā ki müfredāt ḡāḥ kendü efrādı ile ḳāʻim olur, ḡāḥ mürekkeb olur, beyānından ve zuhūrından ötürü. Pes aşlda Ẓurʻān hemīn müfredāt ola. Pes namāz[1], müfredāt ‘adedince ḳılmaḳ gerekdür.

Hidāye: Bir münāsebet daḥi oldur ki tevḥīd-i Ẓurʻān ki müfredāt mertebesindedür, tā ki mürekkebātdan taşra ḳadem başmasañ müfredātuñ zātī ‘ālemine teveccüh eylemeseñ, tevḥīd ḥāşıl olmaz.

Hidāye: Bir vech daḥi oldur ki şalāt ‘ayn-ı Ẓurʻāndur ki Ḥaḳ te‘ālā kendü kelām-ı ḳadīminde buyurur ki: (اقموا الصلوة لدلوك الشمس الي غسق الليل قرآن الفجر ان قرآن الفجر كان مشهوداً)²¹⁸ [İ67b] Ẓurʻān, “fecdür” buyurduḡından murād, namāz-ı fecrdür. Pes namāz-ı şubḥ, Ẓurʻān-ı şubḥ ola. Namāzlarıñ efdalidür. Zīrā ki meşḥüddür. Pes namāz, ‘ayn-ı Ẓurʻān ola²¹⁹.

Hidāye: Bir vech daḥi budur ki namāz-ı şubḥ meşḥüd olduḡı şol cihetdendir ki Ḥazret-i Ḥaḳ te‘ālā namāzuñ itmāmını sī ve dü kelime muḳābilinde ḳodı. Zuhur ezānınıñ on biş kelimesin şubḥ ezānınıñ on yidi kelimesine cem‘ idesin. Sī ve dü olur. Sī ve dü kelime-i ezalī, ebedī, ḳadīmī muḳābilindedür. Bir vech daḥi oldur ki ezān-ı şubḥ on yidi kelimedür ve ḳāmet [M16b] on bir kelimedür. Bīst ü heşt kelime ola. Bīst ü heşt kelime-i ḳadīm-i ilāhī muḳābelesinde²²⁰ ki Ẓurʻānuñ aşlıdır. Şalāt-ı şubḥ bu iki vech ile meşḥüd oldı. İmdi ey ṭālib-i ‘āşīḳ-ı muḥliş! Eger sâ’il su’âl itse ki “Bu beyānından müselleme oldı. Namāz ve Ẓurʻān ortasında daḥi aşl-ı Ẓurʻān ortasında tevḥīd bu vech ile mezkūr oldı. Ammā tevḥīd ve ittihād ve münāsebet ki namāz ile muṭlaḳ muḳaṭṭa‘āt ortasında ve²²¹ sūreleriñ evvelinde gelen müfredātdur. Pes Ẓurʻānuñ zāhir terkibinden ḳaṭ‘-ı nazar eyleseñ, münāsebet ki terkibinden müfredāt²²² üzerine lāzım gelür. Delīl talebin eyleyeler muṭlaḳā. Müfredāt ki anuñ ‘adedince namāz olsa gerek?” Cevāb budur ki: (بسم الله الرحمن الرحيم كهيعص ذكر رحمة ربك)²²³ ve daḥi buyurur ki: (اقم الصلوة لذكري)²²⁴ Ki “Namāzı rāst eyle, benüm zīkrüm için.” Anuñ zīkri (كهيعص)’dur ki Ẓurʻānuñ müfredātındandır ve hem muḳaṭṭa‘ātdandır. Mertebe-i tevḥīdde muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdur²²⁵ ki muḳaṭṭa‘āt [İ68a] ve müfredāt birbirinüñ ‘aynidur, zāt ile hem şıfāt ile hem ef‘āl ile. Pes namāz muḳābilinde rāst ṭutmaḳ gerek. Pes bu cihetden namāz müfredāt ve muḳaṭṭa‘āt muḳābilinde rāst ṭutmaḳ gerek ve ḳılmaḳ gerek. Bu tevḥīd ve bu

²¹⁵ Kurān-ı Kerīm 2/43 : “Namāzı kılın.”

²¹⁶ laṭīf : laṭīfe M

²¹⁷ namāz aşlını : namāz-ı aşlī İ

²¹⁸ Kurān-ı Kerim 17/78 : “Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazına melekler şahit olur.”

²¹⁹ ola : olur M

²²⁰ muḳābelesinde : muḳābilinde M

²²¹ ve : İ’de yok

²²² müfredāt : müfred

²²³ Kurān-ı Kerim 19/1-2 : “Esirgeyen ve Baḡışlayan Allah’ın adıyla. Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad. Bu, Rabbinin kulu Zekeriyā’ya olan rahmetini anmadır.” - kulu Zekeriyā’ya olan- kısmı metinde yazılmamıştır.

²²⁴ Kurān-ı Kerim 20/14 : “Beni anmak için namaz kıl.”

²²⁵ muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdur : muḳarrerdür M

‘ayniyyet[i] ‘ayn-ı başiretle idrāk eyle ve daḥi kitābet-i ilāhīnūn sūreleri evvelindeki muḥkemāt ve muḥaṭṭa‘āt ve müfredātı ‘ayn-ı (كهيعص) müşahede eyleye ve daḥi [M17a] bu ‘ayn ve bu ‘ayniyyet Ḥazret-i (كهيعص)’dur. Kendünün zāt-ı muṭlaḳıyla terkīb-i istivāsı üzerine daḥi Ḳur‘ānuñ efrād[1] ki Ḳur‘ānuñ vasaṭı ve nişfi vākī^c olmuştur ki: (رَبِّي عَلِي صِرَاطِ مُسْتَقِيمٍ)²²⁶ ḥükmiyle²²⁷ zuhūr eyledi ve mecmū‘ını kendünün ‘aynı eyledi ki (خَيْرِ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا)²²⁸

Hidāye: ve daḥi şehīd-i şıfat ki vasaṭdadur. Mecmū‘-ı ümem ortasında Ḥaḳ te‘ālā ümmet-i Muḥammede vasaṭ didi. Bunda vech-i ḥikmet oldur ki ḥurūf-ı muḥaṭṭa‘āt ki Ḳur‘ānda gelür vasaṭda vākī^c olmuştur. Ya‘nī, iki terkīb ortasında vākī^c olmuştur. Ol ḥurūf-ı muḥaṭṭa‘āt sırrını bu ümmete bildürdi ve hem Ka‘be daḥi vasaṭ-ı arzda vākī^c olmuştur ki nāf-ı zemīndür. Ol Ka‘benün sırrını bu ümmet buldı ve hem ḥaṭṭ-ı istivāyı bu ümmet buldı. Bu ümmet-i Muḥammedün²²⁹ şehīd olduğunun sırrı budur: (كَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلِيٍّ) ²³⁰ ve daḥi eger müşrik veyā²³¹ muḳallid bu tevḥīde ve kelām-ı ilāhīye imān getürmese ki (وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّتُورُ مَرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا وَبَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمٌ) ²³² [İ68b] Ḥazret-i (كهيعص) çün vasaṭdadur. ²³³ didüğü bu ma‘nā ola ki bu ‘ayniyyeti ‘ayn-ı Ḥaḳ ile izhār eyler (وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ) ²³⁴ İmdi ey ṭālib, Ḥaḳ eger (كهيعص)’nuñ ‘azameti ve celāleti²³⁵ bu nev‘ ile ve bu ṭarīḳ ile²³⁶ olmayaydı Ḥazret-i Emīrū‘l-mü‘minīn [M17b] ü İmāmü‘l-müttaḳīn ‘Ali bin Ebā Ṭālib -kerremallāhu vechehu- nice buyururdu²³⁷: (يَا كَهَيْعِصَ اعْوِذْ بِكَ مِنْ كُلِّ الذُّنُوبِ الَّتِي تَهْتِكُ الْعِصْمَ انصَرْنَا عَلِيٍّ مِنْ ظَلَمْنَا) ²³⁸ İmdi ey²³⁹ ṭālib-i ‘aşıḳ! Bil²⁴⁰ bu nükte-i laṭifeyi ki Ḥazret-i ‘Ali ‘aleyhi’s-selām-²⁴¹ buyurmuşdur. Bu cihetdendür ki kendü vücūd-ı şerīfini kelām-ı ilāhī bildi ve eyitdi ki: (أَنَا كَلَامُ اللَّهِ) ²⁴² Zīrā ki anuñ vücūdı Ḳur‘ān-ı ḳadīmün müfredātına maḫzar oldı. Pes ol müfredāta yol iletmış ola, müttaḳī oldı. Bismillāhirrahmānirrahīm (الْمِ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) ²⁴³ Pes ol müttaḳīlerün imām ve piş-vāsı olmuş ola. Zīrā ki Emīrū‘l-mü‘minīn ‘Ali -kerremallāhu vechehu- kendü ‘aşırında bildi ve eyitdi ki: (أَنَا كَهَيْعِصَ أَنَا حَمُّ عَسَقٍ) ²⁴⁴ ve daḥi (أَنَا كَلَامُ اللَّهِ النَّاطِقِ) didi. Pes müfredāt-ı kelāmullāh[1] kendü vücūdında buldı, müttaḳī oldı ve İmāmü‘l-müttaḳīn

²²⁶ Kurân-ı Kerîm 11/56 : “Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.”

²²⁷ ḥükmiyle : kelimeyle İ

²²⁸ hadis: “İşlerin hayırlısı vasat olanıdır.”

²²⁹ Muḥammedün : Muḥammed İ

²³⁰ Kurân-ı Kerim 2/143 : “Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahid ve örnektir.”

²³¹ veyā : yā M

²³² Kurân-ı Kerim 12/43 : “İnkâr edenler: «Sen peygamber değilsin» derler; de ki: «Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap'ı bilenler yeter.»”

²³³ “Şahit ol.”

²³⁴ Kurân-ı Kerim 12/43 : “«Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap'ı bilenler yeter.»”

²³⁵ ‘azameti ve celāleti : ‘azametini ve celāletini M

²³⁶ ile : birle İ

²³⁷ buyururdu : buyurdu M

²³⁸ “Ey kâf, hâ, yâ, ayn, sad’ı buyuran! Bütün günahlardan sana sığınırız, zulme karşı bize yardım et.”

²³⁹ ey : M’de yok

²⁴⁰ bil : bile M

²⁴¹ ‘aleyhi’s-selām : M’de yok

²⁴² “Ben Allah’ın sözlerini konuşurum.”

²⁴³ Kurân-ı Kerim 2/2 : “Elif, lâm, mim. Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren Kitap'tır.”

²⁴⁴ “Kâf, hâ, yâ, ayn, sad; bunlar benim rumuz harflerimdir.”

oldı. Ey tâlib-i haķâyık u daķâyık! Tâ'at u 'ibādât-ı ilâhî şer'-i Aħmedîde ve dîn-i şerîf-i ğayr-ı mensûh-ı Muħammedîde iki 'ıyddur. Birisine 'Iyd-ı Fıtır dirler ki ol Ramazân Bayramıdır ve birisine 'Iyd-ı Adħıyye dirler, ol Ķurbân Bayramıdır. 'Iyd ma'nâsı 'avddendür²⁴⁵, ya'nî, i'ade itmek ma'nâsınadır. Zîrâ ki [İ69a] tâ'ât u 'ibādât kelâm-ı tâmmât-ı ilâhî muķâbilindedür. Çünki tâ'ât kelime ve kelâm-ı ilâhî muķâbilinde tamâmına irişdi. Yine tâ'atı başdan tıtmak gerek. Bu iki bayramda [M18a] tâ'ât u 'ibādât tamâm olur. Bu vech ile ki bayram namâzında on iki tekbîr itmek gerek. Şöyle ki yidi tekbîr evvelki rek'atda ve biş tekbîr ikinci rek'atda itmek gerek. On iki tekbîr olur ve toķuz tekbîr evvelki ĥuṭbede ve yidi tekbîr ikinci ĥuṭbede, bu iki ĥuṭbenüñ tekbîrleri on altı tekbîr olur ve ol on iki namâzuñ tekbîrleriyle bîst ü heşt tekbîr olur ve daħi iki rek'at namâz kılmak gerek ve iki ĥuṭbe oķumak gerek. İki namâz ve iki ĥuṭbe dört olur. Bîst ü heşt ile sî ve dü olur. Sî ve dü kelime-i ķadîmî ğayr-ı mer'î muķâbilinde ki kelimât-ı tâmdur (علم آدم الاسماء كلها)²⁴⁶. Bu 'ıyduñ ğünlerinde 'ibādât-ı kelimât-ı ilâhî muķâbilinde tamâm oldı. Pes yine 'ibādât başdan i'ade itmek gerek. 'ıyduñ iştikâķı 'avddendür²⁴⁷.

Hidâye: Cum'a ğünü daħi 'ıydü'l-mü'mînîn ve ĥaccü'l-mesâķindür hem bu cihetdendür ki bu cum'a ğünü tâ'ât u 'ibādât bu²⁴⁸ sî ve dü kelime-i ilâhî muķâbilinde tamâm olur²⁴⁹. Yine 'ibādât başdan tıtmak gerek. Ol ğün 'ıydü'l-mesâķîn ola.

Hidâye: Ve daħi bil ki her yılda cum'a ve bayram bir ğünde ola, ol ğün "ıydü'l-ekber" olur, dirler ve eger Ķurbân Bayramı cum'a ğüninde olsa ol ğüne "ħaccü'l-ekber"²⁵⁰ dirler. Şol cihetden ki ictimâ'-ı 'ıydeyn olur. Pes girü ķalan bayramlardan ekber ola.

Hidâye: Ve daħi bil ki cum'a ğünine "ħaccü'l-mesâķîn" niçün dirler. Meşelâ ĥac ki tavâf-ı ĥâne-i Ka'bedür. Şol sebebden ötürüdür ki ol ĥâne [İ69b] vech-i Âdem mişâlidür ve daħi Âdemüñ nuṭķı mişâlidür ki ĥaķîķatde Âdemdür [M18b] ve daħi Âdemüñ ĥilķat[i] mişâlidür ki anuñ vücūdudur. Ol mişâl tavâf eylemek gerek ve cum'a, ĥilķat-i Âdem ol ğün olmuşdur. Çünki ĥacdan maķşüd ĥilķat-i Âdemdür. Bu cum'a ğünü daħi ĥilķat-i Âdem ğünüdür. Tâ'ât u 'ibâdet ĥilķat-i Âdem muķâbilinde ola ve ĥaķîķat-i Âdem kelâmdur ki sî ve dü'dür ki bu ma'nâ ol ğünde tamâm olur. Pes bu cihetden cum'a daħi ĥac ola. İmdi mesâķîne ķayd olduĝı²⁵¹ niçündür ki "ħaccü'l-mesâķîn" didi. Şol cihetdendür ki rûh-ı ilâhî (نقخت فيه) Âdeme bu cum'a ğünü gelmişdür ve sâķin olmuşdur. Mesâķîn cem'-i miskîndür. Murâd miskînden, sükündandır. Şöyle ki Ĥazret-i Şâħib-i Te'vîl buyurmuşdur ki: "Miskîn, mübâlaĝadur sükündan. Ya'nî, miskîn oldur ki anuñ sükünü Ĥudâ ile ola." Ĥudâdan ğayrı kimseyle²⁵² sâķin olmamışdur.

Hidâye: Ve daħi ol kimse ki bu sükünüñ u miskînüñ ĥaķîķatine irişmiş ola, cum'a anlaruñ ĥaccıdır. Şöyle ki²⁵³ Ĥazret-i Muħammedü'l-Muştafa' -'aleyhi efdalü's-şalavât u

²⁴⁵ 'avddendür : 'avdenedür M

²⁴⁶ Kurân-ı Kerîm 2/31 : "Adem'e bütün isimleri öğretti."

²⁴⁷ 'avddendür : 'avdendür M

²⁴⁸ bu : İ'de yok

²⁴⁹ olur : oldı M

²⁵⁰ ĥaccü'l-ekber : ĥacc-ı ekber M

²⁵¹ olduĝı : itdügi M

²⁵² kimseyle : kimse İ

²⁵³ ki : İ'de yok

ekmelü't-taḥiyyāt- "istid'ā-yı ḥaşr" ki eyitdi, anuñ gibi miskīnān zümresinden eyitdi ki: (اللهم
احيني مسكناً و امتني مسكناً و احشرنني في زمرة المساكين يوم القيامة)²⁵⁴

Hidāye: Çünki cum'a günü ḥaccü'l-mesākīn ola ve Muḥammed -'aleyhi's-selām-
bunuñ gibi miskīnlere tālib ola ve Ḥaḳ te'ālā anuñ du'āsımı ḳabūl eyledi [M19a] ve tālebini
yirine getürdi ve Muḥammed-i Şādīḳ -'aleyhi's-selām- eyitdi ki cum'a sā'ir ümem ortasında
yoğ idi. Ḥaḳ te'ālā baña virdi ve daḫi "Mü'minlerüñ 'ıydıdur." didi. Zīrā ki [İ70a] her kimse
ki bu ḥaḳāyīḳa irişdi, Ḥudānuñ dostı ve velisi oldı. Çünki Ḥudānuñ dostı oldı, aña ḥavf u ḥüzn
ḳalmadı, emīn oldı (الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يخزنون)²⁵⁵ Çünki emīn oldı ve mü'min oldı.
Cum'a günü anuñ 'ıydı olur ki 'ıydü'l-mü'minīn oldı ve daḫi ehl-i zāhirüñ ve ehl-i ma'āşuñ
daḫi ṭarīḳi böyle²⁵⁶ ma'rūf u meşhūrdur ki cum'a günü elbetde şādlık ve feraḥ ve neşāt eyler
ve şādī şol vaḳtdur ki bir kişi taḳlīdden ve şirkden ḥalāş olmuş ola ve taḳḳīḳe ve tevḥīde ve
ma'rifete vāşıl ola, ol zamān cum'a anuñ 'ıydı ola. Bu 'ıyd ki cum'a gün[i]dür. Ḥazret-i
Risālet ve ümmetlerine maḥşūşdur kendüden şoñra. Zīrā ki ḥadīşde buyurur ki: (عيداً لك و الامتك)
من بعدك)²⁵⁷ İmdi ey dervīş ve tālib! Ma'rifet-i nefis bil ki ḥadīşde şöyle vārid olmuşdur ki (من
عرف نفسه فقد عرف ربه)²⁵⁸ Ya'nī ki her kimse ki kendü nefsini bildi, ol kimse Rabbini bildi. İmdi
ma'rifet-i Rab²⁵⁹ mevḳūfdur ma'rifet-i nefse. Sen evvel nefsini bilmek gereksin. Tā ma'rifet-i
Rab saña ḥāşıl ola.

Hidāye: Bil ki nefis insānuñ zāhiridür. Delā'il-i ḳaṭ'ī ile cümlesinden birisi budur ki
Ḥazret-i Risālet -'aleyhi's-selām- buyurur ki: (نفسك مطئتك فاروق بها)²⁶⁰ Ya'nī, senüñ nefsuñ
senüñ mürekkebüñdür. Ya'nī, zāhir-i vücūd rūḥuñ mürekkebidür ve bir yirde daḫi buyurur ki:
[M20b] (لنفسك عليك حق فاروق بها)²⁶¹ Ya'nī, senüñ nefsinüñ senüñ üzerüñde ḥaḳḳı vardır. Aña
şefḳat ve yardım eyle, tā za'if [İ71a] olmaya ve senden girü ḳalmaya ve daḫi ol şıfāt ki nefis
bābında söylemişdür²⁶² ki: Yimekten, içmekten dürlü dürlü ef'āl-i zamīmeden ve ḥamīdeden
vücūd-ı insānuñ zāhirindedür. Pes nefis, zāhir-i vücūd-ı insān ola ve daḫi bil ki Rab
besleyiciye dirler, anaya, ataya daḫi dirler. Bu cihetdendir ki: (و قل رب الحما كما ربياني صغيراً)²⁶³
Ehl-i taşavvuf daḫi ve ba'zı 'ulemā-yı zāhirden bunuñ üzerine dirler ki: "Cemī'-i eşyāyı
perveriş eyleyici esmā-yı ḥüsnādur." Mişl-i Ḳābız ve Bāsīt ve Fettāḥ ve Rezzāḳ. Bir daḫi
esmānuñ emşālī her şey ki vardır, cemī'-i mevcūdātđan bu esmā-yı ḥüsnānuñ bir isminüñ
mazḥarı vāḳi' olmuşdur. Pes ism-i Rab ol mazḥarı perveriş idicidür ve daḫi muḳarrerdür²⁶⁴ ve
muḥaḳḳaḳdur ki bu esmānuñ aşlı ve ḥaḳīḳati sī ve dü kelime-i ezeli, ebedi, ilāhi, ḳadīm, ğayr-ı
mer'ıdür ki ve ol sī ve dü esmānuñ şüreti budur: (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم ا)
(ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ي پ چ ژ گ) Pes cemī'-i esmā-yı
ḥüsnā bu sī ve dü kelime-i müfreden mürekkebdür [M20a] ve hem bunuñ ile ḳā'imdür.
Şöyle ki eger bir ḥarf bu sī ve dü kelimedden ki esmā-yı ḥüsnādur, taḥayyül ile yā taşavvur ile

²⁵⁴ "Allah'im, beni miskin olarak yaşat ve miskin olarak öldür; kıyamette miskinler zümresiyle ḥaşr eyle."

²⁵⁵ Kurān-ı Kerīm 10/62 : "İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir."

²⁵⁶ ṭarīḳi böyle : ṭarīḳi ile M

²⁵⁷ "Bayram senin için ve senden sonra ümmetin için."

²⁵⁸ "Nefsinin bilen Rabb'ini bilir."

²⁵⁹ Rabb : Rabbī M

²⁶⁰ "Nefsin sana itaat ettiği zaman, onunla dost ol."

²⁶¹ "Nefsin senin üzerinde hak sahibidir."

²⁶² söylemişdür : şöyle buyurmuşdur M

²⁶³ "De ki: «Onlar sana küçükken nasıl merhamet ettilerse sen de onlara büyüyünce öyle merhamet et.»"

²⁶⁴ muḳarrerdür : muḳarrer M

taşra çıxarsañ taḥqīkdür ki esmāya vücūd qalmaz ve ḳābiliyyet ve maḳşūd andan fevt ola. Netice budur ki Rabb-i mevcūdāt bu sī ve dü kelimedür. Bu cihetden ki eşyānuñ Rabbi esmādur. Haḳīḳat-i esmā otuz iki kelimedür. Pes lāzım gelür ki Rab bu sī ve dü kelime ola. Pes ma‘ rifet-i nefis ki vücūd-ı insāndur²⁶⁵. Şöyle ki ṭālib-i ‘ārif, kendü vücūdına ve haḳīḳatine [İ71b] vāḳıf ve muṭṭalı‘ ola ve daḫi bil ki²⁶⁶, eşyānuñ vücūdı sī ve dü kelimedede münḳasım ve münḫaşırdur. Şöyle ki insānuñ vech[i] cemī‘-i a‘zāsından görklüdür. sī ve dü kelime²⁶⁷ ḳısmetinde münḳasımdur. Bu tertīb üzerine ki çün insān baṭn-ı Ḥavvādan taşra gele, yidi kitābet-i aşl-ı Ḥudāyı kendü vechinde mektüb ve meşṭūr ṭuta gelür: dört kirpik, iki ḳaş, bir şaç. Çünki ḥadd-i bulūḡıyyete irişdi, yidi kitābet daḫi vechinde peydā²⁶⁸ olur. İki burun içinde iki ḥaṭṭ, iki ‘ārızda iki ḥaṭṭ, şāribde iki ḥaṭṭ ve bir daḫi ‘anfaḳada bu yidi kitābet ol yidi kitābet-i ümmī-i aşlī ile ki sevāddur, on dört kitābet olur. Bu on dört kitābet on dört maḥallde vāḳi‘ olmuşdur. bīst ü heşt olur. (نور علي نور يهدي الله لنوره من يشاء)²⁶⁹ Çün ḥaṭṭ-ı istivā ile giçesin ki (ان ربي علي صراط مستقيم)²⁷⁰ sī ve dü ḥaṭṭ zāhir olur. Şöyle ki baş ḥaṭṭ[ı] birdür, ḥaṭṭ-ı istivā ile iki olur. İki daḫi maḥalli, dört olur. Bīst ü heşt ile cem‘ idesin, sī ve dü olur. Sī ve dü kelime-i ilāhī, ezeli, ebedī, ḡayr-ı mer‘ī ki [M20b] cemī‘-i mevcūdātuñ Rabbidür ve cemī‘-i vücūd-ı insān elinde ve ayaḡında ve cemī‘-i a‘zāsı bu ḳısmet üzerinedür. Pes vaḳtā ki ‘ārif kendü nefsinin bu ṭarīḳ ve bu taḳsım üzerine bilse ve görse ve müşāhede itse kendü Rabbinüñ ma‘ rifetin ḥāsıl itmiş ola. Bu sī ve dü kelimedür mürebbī olan ve cemī‘-i mevcūdātı icād u i‘dām iden sī ve dü kelimedür ve cemī‘-i eşyānuñ zāhirinde ve bāṭnında muḥiṭ ve mutaşarrıf olan bu sī ve dü [İ71b] kelimedür. Daḫi ol kelām ki Ḥazret-i Emīrū’l-Mü’minīn ‘Ali - kerremallāhu vechehu- buyurmuşdur ki: (انا كلام الله الناطق)²⁷¹ Bu ma‘nā üzerinedür. Bundan ḡayrı degildür ve bundan ḡayrı olmaḡa yaramaz. Eger şöyle ki mu‘ārız ve müdde‘ī müsellemler tutmasa, bu sī ve dü kelime-i ilāhīden ḡayrı zāhirde ve bāṭında bir nesne daḫi göstermek gerekdür ki teveccüh aña ola. Bundan i‘rāz olma. Şöyle ki ‘Arş-nāme-i İlāhīde²⁷² Şāhib-i Te’vīl - ‘azze faḳlulu- buyurmuşdur: Beyt:

Ger be-yābī ḡayr ez-īn sī vü dü şey’
Be-güzzer ez-īn rüy-ı ḥodrā kün büy²⁷³

Çün mümkün degildür sī ve dü kelimededen ḡayrı nesne olmaḡ. Pes vücūd olmaya. Pes anuñ haḳīḳati üzerine vāḳıf ve muṭṭalı‘ olmaḡ gerek ve cemī‘-i mevcūdātı ol sī ve dü kelimenüñ mazḫarı görmek gerekdür ve daḫi ol ebyāt ki Ḥazret-i Emīrū’l-Mü’minīn ‘Ali - kerremallāhu vechehu- buyurmuşdur, ḳālulu:

اتزعم أنك جز صغير
ففيك انطوي العالم الكبير

²⁶⁵ insāndur : insāniyyedür M

²⁶⁶ bil ki : bilün M

²⁶⁷ kelime : kelimeye M

²⁶⁸ peydā : zāhir M

²⁶⁹ Kurān-ı Kerīm 24/35 : “Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur.”

²⁷⁰ Kurān-ı Kerīm 11/56 : “Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.”

²⁷¹ “Ben Allah’ın sözlerini konuşurum.”

²⁷² ilāhīde : ilāhī İ

²⁷³ Eger bu otuz ikiden başka bir şey bulursan, umudunu yitirme; kendi yüzünü görerek onlara itibar etme.

فانت الكتاب المبين الذي
با حرفه يظهر المضر

فما حاجة لك من خارج
ففكرك فيك و ما تسطر²⁷⁴

Ya' nī, sen ki zu' m u taşavvur idersin ki sen²⁷⁵ cüz' ve küçüksin. Böyle [M21a] degildir. Bil ki ' âlem-i ekber sende²⁷⁶ piçide olmuşdur. Zâhirde ' âlem-i eflâk ve semâvâtdur. Şöyle ki kelâm-ı ilâhî buña²⁷⁷ tanıktır: (سز هيم آياتنا في الآفاق و في انفسهم حتي يتبين لهم انه الحق)²⁷⁸ Ya' nī, tiz ola ki ben ki Hudâyam, gösterevüz bunlara kendü âyâtumuzu âfâkda kim, ' ibâretdür semâvâtdan ve arzdan ve daği benî Âdemün [İ72a] nefslerinde tâ rüşen ola bunlara ki ol âyât-ı²⁷⁹ Hağdur. Bir sürede daği buyurmuşdur: (اولم يتفكروا في انفسهم ما خلق و اجل مسمي و ان كثيرا من الناس) (بلقاء ربهم لكافرون)²⁸⁰ Ya' nī, tefekkür eylemezler kendü nefslerindeki Hağ te' âlâ semâvât u arzı ve daği²⁸¹ ol ki bunların ortasındadır. Bunları Hağ te' âlâ yaratmadı. İllâ Hağ ile yaratdı ve daği va' de-i mu' ayyen eyledi. Lâkin benî Âdemün²⁸² çoğı kendü Hudâsınuñ liğâsına kâfirlerdür. Pes hâşıl-ı kelâm budur ki her kimse ki bu şuhûda irişmedi ve her ne kim âfâkda maşûsdur, mecmû' ı²⁸³ kendü nefsindedür, müşâhede itmedi (بلقاء ربهم لكافرون)²⁸⁴ oldı. (و انت) (الكتاب المبين الذي با حرفه يظهر المضر)²⁸⁵ Ma' nâsı: Kitâb-ı Mübîn anuñ gibi Kitâb-ı Mübîn ki anuñ harfleriyle²⁸⁶ bile cemî' -i pinhânlar zâhir olur. Ya' nī, bu tertîb ve bu tağdîr üzerine ki²⁸⁷ zıkr olındı ve geçdi, kendü vücûdını İmâm kavli ile, kelimeyi ve kitâb[ı]²⁸⁸ bile ve oğuya ki emr-i İlâhî böyledür ki (اقراء كتابك كفي بنفسك اليوم عليك حسيبا)²⁸⁹ İkrâ emrdür. [M21b] Ya' nī, oğı kendü kitâbuñı. Yiter senüñ nefsuñe kıyâmet güninde senüñ üzerine hesâb cihetinden ki (حاسبوا انفسكم)²⁹⁰ Ya' nī, bîst ü heşt ve sî ve dü' yi hesâb ide ki bîst ü heşt ve sî ve dü kelime-i kelâm-ı²⁹¹ ilâhî, ezeli, ebedî, gayr-ı mer' i ki zât-ı Hağret-i Aħâdiyyetün şıfât-ı kadîmidür²⁹². Şöyle ki: Hağret-i Şâhib-i Te' vîl -' azze fazlulu²⁹³ - ' Arş-nâme-i İlâhîde buyurmuşdur²⁹⁴:

²⁷⁴ “Sen kendini küçük bir şey mi sanırsın? Âlem-i Kübrâ sendedir. Sen gizemleri beyan eden bir kitapsın. Öyleyse vücudunun ihtiyacı nedir? İçindeki sır nedir? Dışındaki zahir nedir?”

²⁷⁵ sen : M' de yok

²⁷⁶ ekber sende : ekbersin M

²⁷⁷ buña : baña İ

²⁷⁸ “Sizin nefsinizde Allah'ın gökteki ve yerdeki ayetlerinin hak olduğu bilinir.”

²⁷⁹ âyât-ı : âyet-i

²⁸⁰ Kurân-ı Kerîm 30/8 : “Kendi kendilerine, Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları, gerçek olarak ve belirli bir süre için yarattığını düşünmezler mi? Doğrusu insanların çoğu, Rablerine kavuşacaklarını inkar ederler.”

²⁸¹ daği : İ' de yok

²⁸² Âdemün : Âdem M

²⁸³ mecmû' ı : mecmû' ını M

²⁸⁴ Kurân-ı Kerîm 30/8 : “Rablerine kavuşacaklarını inkar ederler.”

²⁸⁵ “Sen öyle bir kitapsın ki harflerinle gizli şeyleri ortaya çıkarırsın.”

²⁸⁶ harfleriyle : harfiyle M

²⁸⁷ ki : İ' de yok

²⁸⁸ kelimeyi ve kitâb[ı] : kelime-i kitâb İ

²⁸⁹ Kurân-ı Kerîm 17/14 : “Kitabını oku, bugün, hesap görücü olarak sen kendine yetersin.”

²⁹⁰ “Hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekiniz.”

²⁹¹ kelâm-ı : İ' de yok

Sî vü dü bâşed şıfât-ı Kibriyâ
Tû zi-sî ve dü ne-mî bâşî cüdâ

Der-vücûd-ı hıîşten mi-kün nazar
Hıîştenrâ sî ve dü bîn ser-be-ser

[İ72b] Muṭṭaşıl bâ-zât-ı Yezdânî şüde
Keşf in ez-pîş Sübhânî şüde

Müdrîk-i sî vü düeş sî vü dü bûd
Zât-ı Hâkrâ ‘aşk-bâzî bâ-tû bûd²⁹⁵

(فسوف يأتي الله بقوم يحبهم و يحبونهم)²⁹⁶ Ya‘nî, tîz ola ki Hâk te‘âlâ getüre bir ṭâ‘ifeyi²⁹⁷ dost ṭuta. Hâk te‘âlâ anları, anlar daḥi dost ṭutalar Hâk te‘âlâyı²⁹⁸. İmdi çok²⁹⁹ sa‘y gerekdür ki ṭâlib-i sâlik ki şâyed kendüyi bu ṭâ‘ifenün ḥuddâmı³⁰⁰ silkine dâhil eyleye ve daḥi Hâk te‘âlâ Hâzretinün cümle maḥbûblarından ve muḥiblerinden ola ve kendüyi sî ve dü kelime-i ilâhî, ezeli, ebedinün ‘aynı bile ve daḥi³⁰¹ müşâhede eyleye ve daḥi Ḥudânuñ ‘aşk-ı ḥaḳîkat[in]de fânî ola, bâkî kelime ile bâkî ola. Ḳâlû’n-nebî -‘aleyhi’s-selâm-: (من ذكرني احببني و من احببني من ذكرني احببني و من عشقني عشقته و من عشقته عشقته و من قتلته قاتاديته)³⁰² Hâzret-i³⁰³ Hâk te‘âlâ ve teḳaddes bi-vâsiṭa Muḥammed -‘aleyhi’s-selâm-’a buyurur ki: Her kişi ki beni zîkr ide ve³⁰⁴ beni dost ṭuta ve her [M22a] kimse ki baña ‘âşık ola, ben daḥi aña ‘âşık olam ve her kimse ki³⁰⁵ ben aña ‘âşık olam, anı ḳatlı idem ve anuñ ḳan bahâsı ben olam. Şöyle ki Hâzret-i Şâhib-i Te‘vîl -‘azze fazlıhu ve celletü kelimetuhu- buyurmışdur:

Beyt

‘Âşık-ı vech-i Ḥudâ [zât-ı] Ḥudâst

²⁹² ḳadîmidür : ḳadîmdür M

²⁹³ ‘azze fazlıhu : İ’de yok

²⁹⁴ buyurmışdur : İ’de yok

²⁹⁵ O Ulu Allah’ın sıfatı otuz iki oldu, sen de otuz ikiden ayrı olma.

Kendi vücuduna bir bak, kendini baştan başa otuz ikiden ibaret görürsün.

Her şey Allah’ın zatı ile vâki olur, bunu önce Allah keşfeder.

Otuz ikiyi idrak eden otuz iki oldu, Allah’ın zatı seninle aşk oyunu oynadı.

²⁹⁶ “Allah yakında bir kavim getirir. Allah onları sever, onlar da Allah’ı sever.”

²⁹⁷ ṭâ‘ifeyi : ṭâ‘ife ki M

²⁹⁸ dost ṭutalar Hâk Te‘âlâyı : Hâk Te‘âlâyı dost ṭutalar M

²⁹⁹ İmdi çok : Pes çok çok M

³⁰⁰ ḥuddâmı : ḥuddâm M

³⁰¹ daḥi : M’de yok

³⁰² “Beni zikreden beni sever, beni seven bana âşık olur, bana âşık olana ben âşık olurum; ben âşık olduğum kimsenin nefsinı öldürürüm.”

³⁰³ Hâzret-i : M’de yok

³⁰⁴ ve : İ’de yok

³⁰⁵ ki : İ’de yok

‘ Āşıkî ey yâr ıavr-ı kibriyâst

Ez-berây-ı ân Ĥudâ güyed Ĥudâ
Her ki ‘ âşık mî-şevved rûy-ı Ĥudâ

‘ Aşq-bâzî bâ-cemâl-i men küned
Terk-i nâm u mülk ü mâl-i men küned

Men şevem ‘ âşık be-vech-i ü nüĥüst
Z’ân neveştem sî ve dü ĥatteş dürüst

[İ73a] Der-ezâ-yı sî ve dü nuĥk-ı ĥodeş
Ān ki Aĥmed-i zü-ĥayr dâd Aĥmedeş

Ba‘ d ez-âneş men be-küşten mî-dihem
Ez-vücüd-ı ĥıştin vâmî dehem

Ba‘ d ez-ân men ĥünihâ-yı ü şevem
Ü zi-câ şüd men be-câ-yı ü şevem

Çün tüvâned bûd ey t̄alib-i bed-bîn
Menzilî der-râh-ı bâlâ-ter ez-în

‘ Āşık ender-rûy-ı ma‘ şūkeş nigâh
Kerd ĥayrân geşt ez-ĥatı-ı İlâh

‘ Aşq-bâzî kerd bâ-sî ve dü ĥat
Ĥaĥ te‘ âlâ kerd in peyrâ ĥalaĥ

Çün ki ‘ âşık nîk ĥatı-ı vech dîd
Dâmen ez-pâyeş ez-Ĥaĥ der-keşîd

Dîd ‘ âşık sî ve dü ber-sî ve dü
Küllî şey’in hâlik illâ vech-i ü

Hestî vü pindâr-ı ‘ âşık şüd tamâm
Küşte şüd der-‘ aşq-ı Ĥaĥ kâ’im-makâm³⁰⁶

³⁰⁶ Allah’ın vechinin âşığı yine Allah’tır. Ey sevgili, âşık olmak ulu bir davranıştır. O nedenle Allah dedi ki: Her kim ki Allah’ın yüzüne âşık olursa; Benim cemâlimi severse, mal ve mülkü, şan ve şöhreti terk eder. Onun yüzüne önce ben âşık oldum, bu nedenle dosdoğru otuz iki hattı yazdım. Otuz ikinin sıralamasında hayırlı Ahmed’in kendine seslenişi vardır. Nihayet, ben sana ödünç verdiğim bedene ölüm veririm. Sonra onun katili olurum, böylece o benim yerime geçer, ben de onun yerine geçerim.

(و تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)³⁰⁷
(وَ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ)³⁰⁸

Temmet risâle-i Hidāyetnâme-i ilāhî³⁰⁹

KAYNAKÇA

- Aksu, Hüsamettin, (1996), “Hurufilik”, *İslâm Ansiklopedisi XVIII*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Arıkoğlu, İsmail, (2006), *Ferişteoğlu'nun Câvidannâme Tercümesi: 'İşk-nâme (İnceleme-Metin) [basılmamış doktora tezi]*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Ayan, Hüseyin, (2002), *Nesîmî - Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nın Tenkidli Metni I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bursalı İsmail Hakkı, (tarihsiz), *Esrâru'l-Hurûf*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi / 2537.
- Ferişteoğlu, (tarihsiz), *Hidayetnâme*, Millet Kütüphanesi Ali Emirî Şer'iyye / 1350, 1b-22a.
- _____, (tarihsiz), *Hidayetnâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY / 9685, 53b-73a.
- Fütüvvetnâme*, (tarihsiz), Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi / 2982.
- Gibb, E. J., Wilkinson, (1998), *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*, (Çev.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, (1989), *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Huart, Cl., “Hurufilik”, (1996), *İslâm Ansiklopedisi V*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir.
- Köprülü, Fuat, (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Ey karamsar âşık! Yolun üzerinde bundan daha yüksek bir merteye olabilir mi?

Âşık, sevdiğinin yüzüne baktı ve Allah'ın hatlarına hayran kaldı.

Otuz iki hatta âşık oldu. Allah Teâlâ bu işaretleri yanıltıcı olarak koydu.

Âşık yüzdeki hatları iyice gördü ve Allah'ın yardımıyla ayağına dolanan etekten kurtuldu.

Âşık, otuz ikiyi otuz iki üzerinde gördü, böylece onun yüzü dışındaki her şeyin helâk olduğunu anladı.

Âşığın varlığı ve kibri Allah aşkı ile tamamen yok oldu.

³⁰⁷ Kurân- Kerîm 6/115 : “Rabbinin sözü, doğruluk ve adaletle tamamlandı. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, işitir ve bilir.”

³⁰⁸ Kurân-ı Kerîm 62/4 : “Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lûtfudur. Allah, büyük lûtf sahibidir.”

³⁰⁹ bu ibare İ'de yok.

Kürkçüoğlu, Kemal Edip (1985), *Seyyid Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler*, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Pala, İskender, (1998), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.